

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Микола Троцький.**

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

III рік. Ч. 67.

Відень, 3-го грудня 1916.

Ч. 127.

Михайло Грушевський святкує 50-ті роковини свого трудячого життя. Святкує їх далеко від своєї України, в чужій, непривітній чужині, де його, учителя й духового провідника російської України, загнала ворожа насила — брутальна насила російського царату. Святкує їх у пору, коли згарищами курить ся галицька та володимирська земля, коли мільони синів і доньок України страждають, захоплені невимолимою силою світової пожежі, коли мільони дітей України приневолені „не за Україну, а за її ката“ проливати „кров добру, не чорну“, коли мільони українських жінок і дітей тиняють ся по світу без криші над головою, без куска хліба в роті, коли над Україною проноситься одно з найтяжших лихоліть, яке сій великій Многострадалниці веліла зазнати історична доля. Святкує з кривавим, зболілим серцем, гіркою свідомістю, але також з філософською рівновагою того, кому відкриті скрижалі минулої долі народу й кому звісні шляхи та правила розвитку рідного народу.

Михайло Грушевський може справді з самопевністю та душевною рівновагою глядіти серед світової хуртовини на будучину діла, про яке він сміло може сказати словами Римлянина: *huius rei magna pars fui* — сього діла я був великою частиною, до нього велико причасний! Його укохана справа, справа України, не розв'язала ся. Навпаки: світова війна може навіть скінчить ся її ще більшим скомплікуванням, її сильнішим переплутанням. Але отсе діло, задля якого він увесь вік трудив ся і для якого даліше трудить ся, якому він на жертівнику поклав

своє глибоке знання, бистрий ум, великий розум, муравлину працю й особисту кар'єру — діло України не заснітило ся у велику хвилю міжнародніх змагань, але пронесло ся зичним відгомном по широкому світу, виступило в могутніх зарисах на міжнародню арену.

Михайло Грушевський, як сказано, дуже причасний до сього діла воскресення, відродження та визволу України. Причасний як учитель нації, як один з її огненних стовпів в її блуканині до обіцяної землі, як один з її духових провідників і ідеологів її визволення.

Михайло Грушевський се великий учитель нації, учитель, що сягнувши у глибину давно-минутих століть, добув з них скарби національної минувшини, вернув нації її дідів і прадідів, вернув їй її історичну гідність, сотворив науково обосновану українську схему історії східних Славян, науково уґрунтовану історію України як історично-національної одиниці.

Михайло Грушевський се один з ідеологів нації, що вказують їй шлях розвитку в сучасність і будучину. Яко

такий він послідовний продовжатель і поглибитель ідеології кирило-методіївських братчиків і Михайла Драгоманова, ідеології сповнення національно-політичних змагань України еволюційною дорогою та шляхом федералізму. Як ученому, глибоко критичному й наскрізь еволюційно думаючому умови далека йому думка катастроф; зате тим глибше вкорінене й твердше уґрунтоване переконання про еволюційну невідкличність визволу України дорогою здійснення федералізму.

Професор Михайло Грушевський.

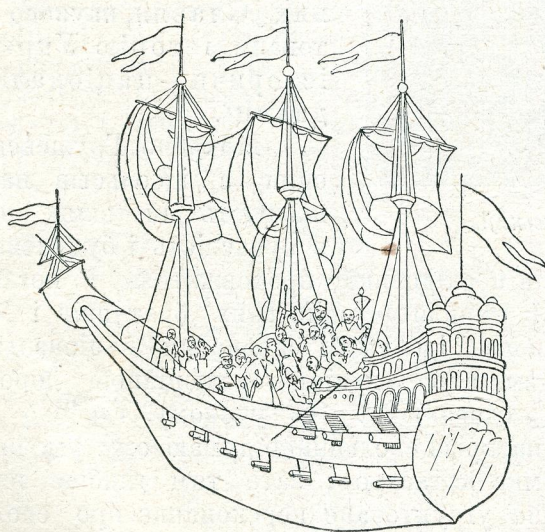
Михайло Грушевський се великий трудівник, невичерпана сила, невсипуща праця, незрівняний організатор наукової праці, властивий організатор „Наукового Тов. ім. Шевченка“ у Львові й основник „Українського Наукового Товариства“ в Києві та їх душа аж до самого вибуху війни, се ініціатор галицько-українського приватного шкільництва, один з головних проповідників і поборників справи українського університету у Львові.

Михайло Грушевський, хоч не заводовий політик, але визначний публіцист, що вмів друкованим словом з незрівняною силою аргументації постояти за своє переконання.

За те все, що Михайло Грушевський дав Україні, за його працю яко вченого ідеолога й громадського діяча — велика йому дяка від усіх дітей України, хочаб стояли вони в іншому від нього політичному таборі. Все, що ясне, світле, благородне й чесно думає на Україні, шанує, почитає та витає сьогодні великого вчителя — Михайла Грушевського.

Нехай же Михайло Грушевський живе нам, живе Україні на многая і многая літа! Нехай трудиться та працює наш великий Учитель — на славу собі, а на добро й щастє для українського народу — друге п'ятидесятилітє свого віку. Нехай сіє зерно науки в уми української молоді, а зерна історичної правди й національної свідомости в душі всього українського народу! Нехай його трудом зростає українська культура та слава рідного народу перед чужими!

Сього бажають йому з душі — серця через воєнні кордони всі Українці по сей бік воєнного фронту, бо спільне нам по обох боках українське серце українська думка, бо спільна нам і рідна Мати-Україна.

Професор Михайло Грушевський.

(З приводу 50-ліття уродин).

Недавно минуло 50 літ від дня уродин славетного нашого вченого й громадського діяча, проф. М. Грушевського. Хочемо коротенько пригадати з сього приводу нашим читачам головніші факти з життя й діяльності славного ювілята. Походить Грушевський, як з боку батька, так і з боку матери, з стародавнього українського роду з південної Київщини.

Його дід по батькові був сільським священиком, а батько Сергій займав ся педагогічною діяльністю й вкінці дослужив ся до становища директора народніх шкіл на Кавказі. В початках своєї службової кар'єри перебував Сергій Грушевський у Холмі й тут 17 (29) вересня 1866 р. народив ся йому яко старший син наш ювілята. Але виростати довело ся хлопцеві далеко від України, на Кавказі, куди перейшов служити його батько в 1869 р., — спершу в Ставрополі, потім у Владикавказі, а вкінці в Тифлісі. Тут у Тифлісі одержав середню освіту в місцевій гімназії, куди вступив 1880 р.

Але сімя Грушевських, хоч і відірвана від рідного краю, проте не втратила українських симпатій й се було причиною, що їх діти не пропали для України. Ще за молодих літ прокинуло ся у Михайла національне українське почуттє, піддержуване читанням книжок і рідкими подорожами на Україну, яка малювала ся молодому хлопцеві в авреолі далекого „рідного краю“ й вабила уяву серед чужого й чужоплемінного Кавказу.

У хлопця дуже рано розвинула ся любов до читання й він ще гімназистом перечитав усе, що міг дістати в Тифлісі з української історії, літератури й етнографії, та почав пробувати своїх сил у прозі й віршах. У 1884 р. він післяв частину сих своїх писань відомому українському повістярєви Іванови Нечую Левицькому, адресу якого вчитав в „Очеркахъ історіи української літератури XIX ст.“ Петрова. Нечуй заохотив молоденького письменника, радячи йому працювати над виробленням мови й літературної манери.

Вслідом сеї праці був ряд оповідань, одно з яких (Бех-аль-Джугур) уміщене в „Ділі“ 1885 р., розпочало літературну кар'єру будучого вченого. По нїм пішли інші оповідання, які друкував Грушевський в різних видавництвах — у херсонській альманасі „Степ“, в галицько-українських журналах „Правда“, „Зоря“, а потім у „Літ. Наук. Вістнику“. Підписував їх псевдонїмом М. Заволока. В 1904 р. вийшли вони окремою книжкою у виданню „Віку“. Пізнійше Грушевський занехав своє белетристичне перо, але в останніх часах знову знаходить час поміж науковими працями і для красного письменства, містачи у Л. Н. Вістнику живі й оригінальні нариси, підписувані звичайно М. З.

1886 року кінчить Грушевський гімназію й вступає на київський університет.

Принісши ще з гімназії значний засіб відомостей з українознавства, молодий студент і на університеті віддає увесь свій час на науку й читання з різних областей гуманітарних наук. Його мрією було зробити ся українським ученим.

Замкнений в собі, в своїх наукових інтересах, Михайло Грушевський стояв у перших роках свого студентства

Проф. М. Грушевський серед рідні своєї дружини.

оддає від гурту товаришів і загалом громадянства, працюючи під проводом славнозвісного Володимира Антоновича над українською історією. Тільки під кінець курсу почав він сходити ся з людьми, брати участь в літературних і політичних гуртках української молодіжї й писати до видаваних у Галичині українських журналів „Зоря“ і „Правда“. Тимчасом він уже стояв на своїй стежці, зарекомендувавши себе яко надійний дослідник минулого України. Ще буди студентом, написав він дві наукові праці. За одну з них — кандидатську — „Історія кievської землі“ нагородив його університет золотою медалею. 1890 р. Грушевський скінчив університет і його залишено при кафедрі російської історії.

Се був саме час, коли ожи вили ся відносини між російською й австрійською Україною. В Галичині в сїм часі наші люде добивали ся заснування катедри історії України на львівськїм університеті. Таку катедру дійсно засновано, хоч під иншою назвою „все світної історії з спеціальним оглядом на історію східної Європи“, бо тоді ще для віденського міністерства просвіти історія України не видавала ся жадною науковою дисципліною. Сю катедру пропонувано Антоновичеви, але він не відважував ся брати на свої старі плечі такої відповідальної посади й порадив віддати її свому учневи Грушевському.

Тимчасом в маю 1894 р. Грушевський оборонив свою магістерську дисертацію про „Барське старство“ та його тодіж покликано до Львова.

Приїхавши до Львова, стає молодий професор на чолі українського наукового й загалом українського літературного руху. Поза працею на університеті Грушевський організує публичні виклади, в яких сам бере діяльну участь, пише в часописах тощо. Та найбільшу увагу звертає на організацію українських наукових сил і дивигенне української науки, не лиш історичної, а в усіх областях людського знання. Очевидно передовсім уважає на українознавство. Під його проводом розвиваєть ся „Наукове Товариство ім. Шевченка“, зреформоване незадовго перед його приїздом. В 1897 р. стає Грушевський і формально головою Товариства. Годі як слід оцінити заслуги Грушевського в Товаристві й загалом для українського руху. Досить сказати, що він був душею Товариства. Він притягнув до Тов. старших дослідників (Франка й ин.) та згуртував в товаристві молодших, що були здебільшого його таки учениками. Завдяки своїм зусиллям, своїй величезній праці й організаторському хисту встиг Грушевський в короткім часі поставити Наукове Товариство на рівні з Академіями Наук у инших народів.

Викладаючи на університеті й організуючи українське наукове огнище, довершував Грушевський іще одного великого діла, в яким бачив завданне свого життя, — писав широку історію України, перший том якої вийшов уже в 1894 р. Досі вийшло вже 7½ томів, перші вже кількома виданнями. Доведена історія від початків кievської держави майже до Хмельниччини.

Та не обмежуючи ся науковою діяльністю, знаходив Грушевський час і на загально-літературну та політичну роботу. За його почином поветав 1898 р. поважний літературно-громадський місячник „Літературно-Науковий Вістник“, коло якого згуртували ся найкращі літературні сили соборної України, а в 1899 р. заснувало ся видавниче Товариство „Українсько-руська видавнича Спілка“, що досі видала кілька сот книжок різного змісту, головно з красного письменства (твори Франка,

Проф. М. Грушевський у своїй роботні.

Кобилянської, Коцюбинського, Стефаника, Лесі Українки, Винниченка, Нечуя-Левицького, Маковея, Яцкова й багатьох інших). Спілка розвинула ся в поважну видавничу фірму й зробила величезний вклад у скарбницю української духовної культури. Головна в сім заслуга саме проф. Грушевського, що брав найдіяльнішу участь у видавничій і адміністративній справі Спілки, стоючи від самого початку й досі на її чолі. Пізніше заснував Грушевський ще інше подібне товариство під назвою „Товариство прихильників української літератури, науки й штуки“, яке в останніх часах видало також досить цінних книжок.

Поза тим брав Грушевський видатну участь у політичній життю. Передовсім був він одним із головних основників або краще реорганізаторів теперішньої галицько-української національно-демократичної партії, в якій брав визначну й діяльну участь сливе до 1908 р., коли виступив з партії, розійшовши ся в поглядах на завдання й методи української політики в Галичині з провідниками партії. Але він не перестав цікавити ся сею політикою й відгукував ся з приводу неї в живих і цікавих статях, поміщуваних у „Літ. Наук. Вістнику“ (в 1911 р. вийшли вони окремою книжкою під наз. „Наша політика“). Разом з тим не перериває він звязків з російською Україною та в міру того, як оживає визвольний рух у Росії, ці звязки щораз міцнішають і ширшають. Від другої половини дев'ятисотих років стає Грушевський на чолі українського культурно-політичного життя в Росії і від того часу його імя стає тут символом українського відродження, стягаючи на себе таку саму ненависть ворогів українського руху з боку російських чорносотенців, як перед тим (та й досі зрештою) з боку Польків у Галичині.

В Росії-ж виходить його коротка історія України по московськи „Очеркь и истории украинскаго народа“ (1904 р.), який повстав з курсу викладів, читаних ним у Парижі 1903 р. в „Російській вищій школі суспільних наук“. Це була перша систематична наукова історія нашого народу від початків його історичного існування аж до найновіших часів. Зробила вона величезне вражіння, відкривши просто широким масам і своїм, особливо змосковцям, землякам і чужим — російському громадянству незнаний майже світ — український народ і його історію. В справі піднесення національної свідомості на Україні має „Очеркь“ величезне, епохальне значіння.

І звідси його популярність, — досі вийшов він у трьох виданнях (2-е, перероблене й значно розширене, в 1906 р., 3-е в 1911 р.).

В тім самім часі друкує петербурзька Академія Наук кілька українських розвідок Грушевського, що поза науковою стороною справи мало й велике громадське значіння з огляду на крики наших ворогів, що українська мова, мовляв, нездатна до наукового оброблення. Поява цих статей у виданні Академії була тим болючіша, що Грушевський в одній з них під заг. „Звичайна схема русскої історії й справа раціонального укладу історії Східного Славянства“ (I-й випуск збірника „Статті по Славяновѣдѣнію“, Спб. 1904) рішучо розбиває прийнятну досі російськими вченими схему історії Росії, яка розпочинаєть ся звичайно історією Київщини, а потім круто повертає на північний схід, притягуючи тільки почасті істо-

рію України й Білоруси. Особливо живу участь в російсько-українським політичним руху розвинув проф. Грушевський під час 1-ої й 2-ої Думи. В „Українскомъ Вѣстникѣ“ 1906 р. і в численних російських часописах умістив він довгий ряд блискучих статей, зібраних згодом окремо у відомій збірці „Освобождение Россіи и украинскій вопросъ“ (1907 р.). До українського громадянства озиваєть ся він у „Раді“ й особливо у „Літ. Наук. Вістнику“, який від 1907 р. переносить до Києва, щоб запобігти розбіжності літературного розвитку й мови обох частин нашої території, яка була-б можлива при існуванні сепаратних органів на російській і на австрійській Україні.

Перша збірка цих статей вийшла й окремою книжкою у Києві в 1907 р. Від того часу стає Грушевський признаним головою українства в Росії й скрізь, на всіх полях українського політичного й культурного руху, бачимо печать його духа, його визначної індивідуальності й організаційного хисту. В культурній області треба піднести особливо його заходи коло піднесення української науки на російській Україні. За його почином повстає в Києві „Українське Наукове Товариство“, що завдяки його енергії швидко поступає наперед і в короткім часі розвиває видатну наукову продукцію. З другого боку велику увагу звертає Грушевський на популярну українську пресу й основує зразкові тижневики для народу — „Село“ (1908—1911) і „Засів“ (1911—1913 рр.), які скоро здобувають живі симпатії в широких народніх верствах, але завдяки сьому падають жертвою адміністративних утисків і переслідувань. Власти, як відомо, звернули особливу увагу на ці часописи, накладали раз-по-раз високі грошові карі на них і наказували в таємних циркулярах нижшим урядам не допускати часописи до села (почтові уряди дістали спеціальний наказ не доручувати їх передплатникам селянам). Під впливом Грушевського стояло й відоме видавництво популярних книжок для народу „Лан“. Сам Грушевський написав кілька дуже цінних популярних книжок — „Про старі часи на Україні“ — популярна історія України (вид. петербурзького „Добродійного Тов.“ 1907 р.), „Про батька козацького Богдана Хмельницького“ (вид. „Лану“ 1909 р.), „Про українську мову і українську школу“ (Київ, 1912) й ин. Серед них особливу вагу має його „Ілюстрована Історія України“ (Київ, 1912), що видержала вже два видання й переложена на московську мову (вийшла в двох ріжних видавництвах).

В 1910 р. урочисто святкувала Україна ювілей свого славного сина, якого в статях і привітах цілком заслужено ставляно поруч з Шевченком і Драгомановим. Видатні наукові заслуги Грушевського признані й чужими народами: краківська Академія Наук і цісарське чеське Наукове Товариство в Празі й ряд наукових товариств у Росії (київське Нестора літописця, одеське Історії і Стариностей й ин.) вибрали його своїм членом, а харківський університет дав йому титул доктора історії *honoris causa*.

Війна застала професора Грушевського в Австрії, в глухій карпатській селі, де загрожували йому з одного боку нікчемні денунціанти з відомої сторони, а з другого боку небезпека від російських наїздників. Одначе йому вдало ся щасливо вибрати ся звідти та проте журба за долею українства, на яке під час війни спали в Росії тяжкі удари, й неясне особисте становище яко російського підданого при-

мусили його вернути на російську Україну. Та зараз по приїзді до Києва його арештовано, а по довшій перебуванню в луганівській тюрмі вислано під догляд поліції спершу до Симбірська, а згодом до Казані, звідки заходами академічної групи в Державній Раді дозволено йому перенести ся в Москву. Не зражуючи ся особистими терпіннями й нагінкою чорної сотні, яка домагала ся від уряду засудження його яко ворога держави та конфіскації його маєтку, не перестав Грушевський і під московським караулом бороти ся за права українського народу в Росії. За сю його діяльність вхопили ся наші національні вороги по сім боці боевої лінії, намагаючи ся представити його ворогом Австро-Угорщини й домагаючи ся, подібно як російські чорносотенці, засудження його за „зраду“. Ще перед війною йшли до австрійського уряду доноси на Грушевського, які між ин. були причиною, що не затверджено вибору його в члени чеської Академії Наук (подібно в Росії через чорносотенців не вибрано Грушевського професором київського університету).

Та всі ці напасти, — підлі й нікчемні, — як не похитнули нашого ювілята в його велетенській праці на користь рідного народу, так і не похитнули й не похитнуть нас, дітей сього народу, в нашій щирій і глибокій пошані до славнозвісного нашого діяча, в нашій безмірній вдяці за його невмирущі заслуги.

Честь і слава ювілятові! Нехай живе Михайло Грушевський многа літа!

Михайло Грушевський

Історія України проф. М. Грушевського.

Історія рідного народу є могутнім засобом в розвитку його самопізнання і самосвідомости. Знайомлючи нас з нашим минулим, звязує вона нас з давніми поколіннями, що жили й ділали перед нами, лучить нас з нашими предками й таким способом робить із нас свідомих синів рідного краю, наслідників і продовжувателів праці та змагань наших попередників. Без неї були-б ми безбатченками, чужинцями на рідній землі. Відірвані від рідного ґрунту, ходили-б ми самопас, як блудні вівці. Не розуміли-б потреб рідної землі, не тямали-б причин нашого лиха й не знали-б, чому вони стали ся та як їх усунути. Словом без знання рідної історії не відали-б ми нічого самі про себе, не знали-б, „хто ми, що ми, чиї сини, яких батьків, ким, за що закуті“, як казав безсмертний наш Кобзарь.

Історія все се нам виясняє, вона відкриває нам очі на нашу долю, на минуле й сучасне наше й, роблячи нас через се видючими, стає для нас доброю зброєю в боротьбі за наше існування. З відокремлених, розсіпаних і незв'язаних між собою осібняків робить із нас могуче тіло, збиту масу, перейняту спільними ідеалами, з корінням в минулім і твердим ґрунтом у сучаснім. Словом з аморфних одиниць робить нас органічною цілістю.

Така вага історії для кожного народу. Та ще більша вона для такого народу, як ми, як український народ, поділений, зневажений, примушений жити й працювати на чужинців, що підгарили нас під свою кормику й завзяли ся зробити із нас підстилку, погній для себе, щоб, винародовивши нас, годувати себе нашими соками, розвивати ся й могутіти нашим коштом.

Темні й несвідомі себе, свого народнього „я“, зійшли-б ми скоро зі світа, не маючи тої сили, що держить інші народи, — своєї власної держави.

Вдержати ся на поверхні життя й вибороти для себе належне нам місце на його бенькеті можемо лише через свідомість себе, своєї національної окремішности, своєї народньої самобутности й оригінальності. Свідомість себе й своїх завдань та інтересів є могутньою спонукою до боротьби за

сі інтереси, до скуплення всіх своїх сил на осягнення своїх прав, великим імпульсом до самоорганізації. Вона лежить в їх основі, — їх без неї нема й не може бути. Само стійне почування своєї етнографічної індивідуальности ще не вистарчає. Воно лише може бути підкладом тої правдивої народньої самосвідомости, яку дає живо відчувана традиція, себто почуття звязи, лучности з тими поколіннями, що жили перед нами й дали нам життя. А сю традицію піддержує, оживлює та вічно в нас зміцнює тільки знання власного минулого, себто тільки наша історія.

І не тільки се знаття дає вона нам. Вона ще гартує нашого духа, не дає нам упасти на силах „во время люте“, підбадьорує нас прикладом наших славних предків, що бороли ся і встояли. З глибини віків кличуть вони до нас зі сторінок нашої історії не падати на душі, а твердо стояти за народні права, стояти так, як вони! Вона, розгортаючи світлі сторінки нашої бувальщини, кріпить нас, а темними вказує, які були помилки й через що вони стали ся, та відвертає сим і нас від їх повторення. І недурно казали в давню давнину Римляне, що історія—учителька життя. Так дійсно воно й є і без неї були-б ми темняками-кріпаками у сильніших і свідоміших від себе народів.

І знання своєї історії таки й виводило нас у люде, вказуючи на єдино правдивий шлях, яким маємо простувати. Вивчення рідної історії, знайомість з нею відіграли велику ролю в нашім націоналінім відродженню по обидва боки історичної прірви. Поминувши вже давні козацькі хроніки, що також робили своє діло, піддержуючи світлі традиції великого руху XVII в., згадаймо знамениту „Історію Русів“, яка таку велику вагу мала в діях нашого відродження. Але не була вона ще ані повна, ані систематична історія нашого народу, ані тим більше наукова історія, але надихана гарячою любовю до української волі, до самостійних порядків Гетьманщини. Далеко більше наукового значіння мала Історія Вантиш-Каменського, але й вона не була властиво історією України в повнім значінню сього слова, а більше історією козацтва, а головню написана була надто сухо, по чиновницькому. Зовсім уже була без значіння Історія України, написана М. Маркевичем, далека від науковости. Історія України допіру була в зачатках, допіру студювала ся. Сі студії, присвячені окремим питанням і темам нашого минулого, головню таки козащині, з часом усе більшали й кращали. Робили вони своє діло, — збирали факти з нашої історії та науково їх укладали й освітлювали й, причиняючи ся тим до пізнання її, справляли й громадську службу, але все-ж-таки не доставало нам ясного, повного й систематичного огляду нашого колишнього життя, а се було безперечно великою недостаткою, яка сильно відбивала ся на нашім розвитку, на поширенню національної свідомости в широких кругах нашого громадянства. Великі монографії навіть найзнаменитших наших істориків, як Костомарів або Антонович, усе-ж-таки торкали ся окремих періодів чи явищ нашого минулого, а не освітлювали його в його цілости. Крім того і своїми розмірами подібні розвідки були недоступні для ширшого загалу, який і далі блукав у темоті або, що ще гірше, набирав ся в російських школах цілком фалшивих поглядів на своє минуле. Історія України була таким чином властиво серед російських Українців terra incognita, земля незнаєма, поза короткими уступами з неї з часів „возсоединенія“, причіпленими до російської історії і то очевидно в казеннім освітленню, при чім найдавніший період — київське князівство розглядало ся як нерозривну власність „руської“ історії, яка потім круто повертала на північний схід — на Суздаль і Москву. Український народ лишив ся таким способом без своєї історичної підстави й опиняв ся на становищі якогось байструка, дивного породження хлопів-кріпаків, що повтікали, рятуючи ся від панщини, з Московщини й Польщі на „южноруські“ стени. Як міг повстати з таких збігців цілий багатоміліонний народ, — над сим не лаmano голови, але а priori признавало ся таке його походження, доказом чого була й сама його мова — мішанина „руської“ й польської! В та-

ких диких поняттях виховувалися цілі покоління і тільки натхнені поезії Шевченка або незрівняний „Тарас Бульба“ Гоголя чи „Полтава“ Пушкіна відкривали очі нашим землякам і примушували їх застановляти ся над діями рідного краю.

І от явив ся чоловік, що поставив за ціль свого життя усунути сю аномальність і дати рідному народові правдиву, повну й докладну та систематичну його історію. Се був саме наш славний ювілят, Михайло Грушевський. Він то зібрав membra disiecta нашої бувальщини й на підставі відокремлених студій своїх попередників та власних дослідів і архивних студій дав нам уперве ясну й прозору картину історії України.

Сю картину в широкім масштабі розгортає перед нами передовсім його монументальна „Історія України-Руси“, закреслена на великі розміри. Перший том її появилася в 1898 р. саме в столітню річницю нашого новітнього відродження, а досі вийшло майже вісім грубих томів — перша половина восьмого вийшла перед війною, при кінці 1913 р. Доведена в них історія України аж по 1638-й р., себто сливе до Хмельниччини.* Се перша в своїм роді й одинока в нас праця — правдивий колодязь нашого історичного самопізнання, праця, що дивує кожного розмірами вложеного в неї труду й знання. Вона становить просто епоху в нашій науці й нашим національним розвитку. Нею вивів нас Грушевський — се сміло можемо сказати — в люде, показав і нам і чужинцям, що ми великий народ з великою й багатою минувиною, а зовсім не якась прищипка до Москалів або Поляків. Громадське значіння її кольосальне. Не менше значіння також наукове. По появі „Історії України-Руси“ орієнтація в українськй історичній матеріалі та студювання його безмірно улукшені. Тому не дивниця, що, не уважаючи на свої розміри, ця праця так пішла, — бо вона зробила ся настільною книгою кожного нашого історика й загалом кожного просвіченого громадянина. Високі її прикмети признані не лиш своїми, але й чужими, навіть людьми, зовсім неприхильними нам. Ось як оцінює проф. М. Грушевського як історика такий наш „приятель“, як Поляк проф. О. Брікнер: Історик незвичайно

* І-й том містить у собі історію України від найдавніших часів до початку ХІ віка й трактує про наш край перед великою славянською міграцією, про неславянську людність в українських степах (розд. I), славянську колонізацію нашої території (р. II), культуру й побут українських племен перед і по розселенню (р. III), початки української держави (розд. IV), закінченне будови української держави за часів Володимирів Вел. (р. V). В додатках подає автор дві окремі розвідки про найдавнішу українську й про норманську теорію.

II-й том: ХІ—ХІІ віки (розд. I. Часи Ярослава Мудрого, р. II. Розклад укр. держави в ХІ—ХІІ в., розд. III. Упадок Київ, р. IV. Перегляд історії поодиноких українських земель — Київщина й Турово-Пинська земля, р. V. Чернігівщина й Переяславщина, р. VI. Стени).

III-й том. Історія України до року 1340-го. (розд. I. Західна Україна: Волинь, Галичина, Угорська Русь, р. II. Галицько-волинська держава в ХІІ—ХІІІ в., р. III. Подніпрове в другій половині ХІІІ і на початку ХІV в., р. IV. Суспільно-політичний устрій українських земель ХІ—ХІІІ в., р. V. Побут і культура).

IV-й том. Перехід України під Литву й Польщу (р. I. Окупація українських земель Польщею й Литвою, р. II. Українські землі під зверхністю Литви й Польщі — на передомі ХІV і ХV в., р. III. Українські землі під зверхністю Литви й Польщі — в ХV в., р. IV. Довершенне інкорпорації українських земель Польщею).

V-й том. Розвиток суспільних відносин України під Польщею (р. I. Загальний погляд, р. II. Еволюція суспільного устрою: Панишляхта, р. III. Селянство, IV. Міщанство й духовенство, р. V. Світська управа, р. VI. Церковна організація, р. VII. Утворенне унійської церкви).

VI-й том. Життя економічне, культурне й національне ХІV—ХVІІ віків. (р. I. Економічне життя: торговий і міський промисел, р. II. Сільське господарство, р. III. Відносини культурні й національні: національний склад і національні елементи, р. IV. Побут і культура, р. V. Культурно і релігійно-національний рух на Україні в ХVІ віці, р. VI. Боротьба за і против унії по її проголошенню в життї й письменстві).

Т. VII. Історія української козащини, т. I — До року 1625 (р. I. Східно-південна Україна в ХV—ХVІ вв., р. II. Початки української козащини, р. III. Зріст і організація козащини в передостанніх десятиліттях ХVІ віку, р. IV. Перш козацькі війни, р. V. Східна Україна й козачина на порозі ХVІІ в. Соціальне значіння козацтва, р. VI. Політичні обставини перших десятиліть ХVІІ в. і їх вплив на зріст і розвиток козащини, р. VII. Козащина на службі національних українських змагань. Київський освітній рух і відновленне православної єрархії, р. VIII. Від Хотина до Курукова).

Том VIII. Історія української козащини, т. 2-й, частина 1-а, роки 1626—1638 (р. I. В атмосфері лояльності (1626—1628 рр.), р. II. Напруженне і конфлікт 1630 р., р. III. Безкороліві і „заспокоєнне православних“, р. IV. Козацькі справи 1632—1637 рр., Війни 1637—8 рр.).

Варто згадати, що 1-й том перекладено на німецьку й московську мову. На московську мову перекладено й 1-й том історії козащини.

очитаний, виявляє він критичний талант, ґрунтовну школу й методу; він дав прекрасний, багатий змістом твір, на який можна оперти ся, твір, подібного якому довго не може виставити не то що кожда країна, а навіть країна з старою славянською літературою.**

Так само задивляють ся на неї й російські вчені, хоч як їм тяжко відзвичаїти ся від офіціального погляду на „русську“ історію, так немилосердно розбитого Грушевським, який довів, що українська історія цілком самостійна й незалежна від російської та йде неперервною лінією від київського періоду до наших часів; що історія великоруського народу й утвореної ним російської держави не має з нашою історією органічного звязку й до неї не вільно пристьобувати окремих партій української історії.***

Розпочавши і в значній мірі опрацювавши вже велику наукову історію рідного краю, дає Грушевський в межичасі й популярнішу книжку для ширших кругів інтелігенції, в якій доводить дії України аж до найновіших часів. Я розумію тут широко-відомий „Очеркь и истории украинскаго народа“, виданий в московській мові. Появивши ся вперше в 1904 р., він досі видержав три видання. (До речі згадати, що Академія Наук нагородила його Уварівською премією). Нарешті в останніх часах видає Грушевський ще приступнішу працю вже по українськи п. з. „Ілюстрована Історія України“ (1912 р.), яка не лише своїм викладом, але й численними малюнками, вміло дібраними й історично вірними (вони взяті з сучасних ілюстрацій) — портретами й іншими ілюстраціями, що представляють нам навіть людей, обстанову й річи минулого, глибоко промовляє до серця кожного Українця. Крім того написав Грушевський для широких народніх мас коротеньку популярну історію України під заг. „Про старі часи на Україні“ (Спб. 1907), яку передрукував недавно наш Союз.

Дуже влучно й вірно оцінив вікомому працю Грушевського, один із його учеників, проф. Степан Томашівський,**** словами якого й позволю собі закінчити свою замітку.

„Історія України-Руси“ — се передовсім повний огляд життя українського народу. Ніхто з більших українських істориків не дав нам такої історії: Костомаров і Антонович і Куліш і ин. обробляли її монографічно, й то полишаючи великі прогалини. Таким способом досі одиноким підручником із якою такою науковою вартістю була „Історія Малої Росії“ Вантш-Каменського, що вийшла ще 1830 р. і сьогодні цілком не відповідає науковим вимогам. Чим є повний підручник історії якого народу не тільки для дослідників, але й для всякого інтелігентного чоловіка, — про се годі толкувати.

„Дальше „Історія“ — се перший науковий огляд нашої бувальщини. З давніших українських істориків праці одного тільки Антоновича й Драгоманова відповідають усяким науковим критеріям. Монографії Костомарова, на свій час знамениті, сьогодні багато де в чім не видержують наукової критики. Його Б. Хмельницький напр. може звати ся радше історичним романом ніж студією. Ще менше „науковости“ мають праці Куліша, та се загалом відомо. Вихованець української історіографії Росії — М. Грушевський присвоїв методологічні здобутки її та ще більше розвинув наукову методу, позбувши ся нахилу до деякого догіматизму (у філософічній значінню), який слідно часто у старших репрезентантів української історіографії. Наукова історична метода, репрезентована й пропагована проф. Грушевським, нічим не відхиляється від найкращих взірців західно-європейської історичної науки щодо всіх її сторін (гевристики, критики й синтези).

** Archiv f. sl. Philologie т. XXII, ст. 293.

*** Сі свої принципиальні погляди на схему української історії й відносини її до російської розвинув Грушевський окремо ще в статі „Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії Східного Славянства“. (В 1-й томі „Статей по славяновѣднїю“, вид. Спб. Академії Наук, 1904 р.).

**** Див. його статю „Нова книжка — нові часи“, „Літ. Наук. Вістн.“ 1905, кн. 1.

„Вкінці ся монументальна праця наскрізь національна. Тут, розуміється, не треба догадувати ся якоїсь націоналістичної тенденції, — від неї „Історія“ цілком вільна. Її національний характер лежить передовсім у глибокій та ясній свідомості автора щодо індивідуальности української нації; на тім пункті нема ані тіни неясности або непевности; далше в тім, що ціла вона навіяна глибокою симпатією для українського народу, бачить у ньому живу одиницю, що розвивається по всім законам живого організму й поодиноким проявам його розвитку, не міряє інтересами інших народів, держав, якихсь соціальних класів і т. ин. Його Werturteil має тільки один критерій: чуття, добро і змагання народньої маси. Таке становище єдино годить ся з науковим характером історичного досліджу без огляду на те, чи автора втянуть із предметом які тісніші звязки крім чисто наукових. В порівнянні з іншими українськими істориками ся прикмета дає проф. Грушевському першенство перед усіма. Ані один із визначних наших істориків не мав ясної національної свідомости, кожного з них збивали непевности в найосновніших поняттях про український народ, повні суперечности й боязкости їх твори ширили нераз баламутство в суспільности. Костомарів зостав ся завжди російським славянофілом, Куліш типом внутрішніх контрастів, Антонович репрезентантом українофіла 60 років, Драгоманів боров ся до смерті у власній душі щодо ясного поставлення українського національного питання. Грушевський — се новий чоловік, репрезентант нового покоління, в якого питає: хто ми і які наші відносини до інших народів — уже überwundener Standpunkt. Звідси походить певність у виборі предмету, ясна провідна гадка, свідомість мети в переведенню, а за тим розсіянне туману, напушеного, чи радше нерозіграного дотеперішніми українськими істориками. Національний характер „Історії“ лежить іще в її цілі. Вона не вислід „науки для науки“, чистого т. зв. філософічного досліджу, але має на меті також цілком конкретні національні цілі: має причинити ся до поступу національної свідомости серед нашого народу й дати науку тим, що з історії власної нації можуть чогось навчити ся.

„Тому то, як поява „Історії України-Руси“ в нашім національно-культурнім розвитку незвичайно важна, так скорше її докінчення мусить бути бажаннем кожного свідомого Українця. Через неї наша історична наука здобуде перший тривкий фундамент для дальшого розвитку, загал нашої суспільности знайде в ній невичерпане джерело власного самопізнання, наші передові борці за кращу будучність бачитимуть в ній вірний компас на хвилях практичної боротьби“.

Таку саму оцінку мусимо приложити й до популярніших книжок, які щодо науковости нічим не уступають його великій історії, а громадське значіння яких безперечно для кожного, — вони ж бо ідуть у саму гушавину нашої громади.

Завдяки спеціально „Очеркови“ в московській мові багато змосковлених наших земляків могло познайомити ся з історією та змаганнями рідного народу й стати добрими його синами.

Сими своїми працями довершив Грушевський великого діла. Він саме дав у них те, чого нам недоставало, — дав повну, наукову та з українського погляду історію рідного краю й народу, написану з глибоким знанням і великою любовю. Сим він незвичайно підніс нашу самосвідомість і дав нам дорогоцінний паллядій в нашім розвитку, могутню підйому для нашого національного поступу.

І за се невмируще діло вічно буде вдячний увесь український народ свому великому мужеві.

Вол. Дорошенко.

Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. *)

По відомій валуєвській забороні українського слова 1863 р. рішили російські Українці шукати притулку для свого національного розвитку поза межами „досягання“ в сусідній Галичині.

З ініціативи покійних Ол. Кониського, проф. Дмитра Пильчикова й ин. куплено в 1873 р. за зібрані ними гроші (коло 18 тис. корон) у Львові українську друкарню й засновано при ній окреме літературне товариство, що мало завданням „спомогати розвитку української словесности та в сій цілі видавати українські книжки, часописи, роздавати премії, підпомагати різні українські видавництва й таке инше“. На честь великого пробудителя України названо се товариство „Товариством імені Шевченка“.

Однак довгий час Товариство не могло проявити особливої діяльности, бо зібрані гроші пішли на друкарню, а прибутки Товариства були дуже мізерні. Товариство обмежувало ся здебільшого друкарським кредитом і опустало ріжним тодішнім галицько-українським видавництвам, як от популярним книжечкам „Просвіти“, часописи „Правда“ тощо. З його власних видань можна відмітити лише працю пок. проф. Ом. Огоновського „Студії з области української мови“ (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache), видану по німецьки в 1880 р.

Більшу діяльність почало проявляти Т-во від 1885 р., коли перейняло на себе видавництво літературної часописи „Зоря“, яка згодом стає правдивим всеукраїнським органом. Вона доходить на російську Україну і в ній беруть значну участь також російські Українці (Ол. Кониський, Ів. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, І. Тобілевич (Карпенко-Карий), Б. Грінченко, М. Коцюбинський, В. Самійленко, М. Кононенко-Школиченко, Леся Українка, А. Кримський і ин.) На сторінках „Зорі“ появилася й перша історія українського письменства О. Огоновського, що вийшла й окремо в 4 томах.

„Зоря“ загалом дуже заслужила ся перед українською літературою.

Та в міру розвитку літературного руху все більше стала відчувати ся також потреба наукових видавництв. З російської України почали звертати ся до Товариства з зазивами, щоб воно взяло ся до організації також наукової роботи. Ся ініціатива зійшла ся з змаганнями й галицьких Українців. В їх імені і в порозумінню з російськими Українцями виробив 1890 р. радник двору Ол. Барвінський проект реформи Товариства на наукове, який прийняли загальні збори Товариства в 1892 р. По затвердженню властями нового статуту в тімже самім році наше літературне Товариство перетворило ся в „Наукове Товариство ім. Шевченка“, що ставило своїм завданням уже „розвиток і розроблення науки в українській мові“ і в сій цілі зачало видавати спеціальний орган „Записки Наукового Тов. ім. Шевченка“. В 1892—94 р. вийшло чотири томи сих „Записок“. Заходами Ол. Барвінського, що стояв тоді на чолі української політики в Галичині, Товариство почало одіставати невелику поміч з краєвих і державних фондів, а також йому віддано друк офіціальних шкільних підручників для народніх шкіл, що значно піднесло доходи друкарні.

Такі були початки Наукового Тов. ім. Шевченка. Як бачимо, дуже скромні. Але незабаром розвинуло ся воно у велику й поважну наукову інституцію, стаючи на рівні Академії Наук. Завдячує воно сей успіх головно енергії проф. Михайла Грушевського. Прийшовши в 1894 р. на катедру української історії до Львова, Грушевський стає на чолі Товариства й діяльно заходить ся коло праці в нім. Уже від 1895 р. стає Грушевський редактором „Записок“, а від

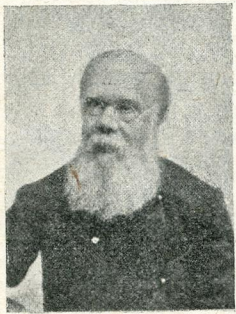
*) Докладніше розвиток і діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка представлені в книжці Вол. Дорошенка „Наукове Товариство імені Шевченка у Львові“, Київ, 1913 р.

1897 р. й головою цілого Товариства. Пробувши на сім відповідальнім становищі аж до літа 1913 р., положив Грушевський неоцінені, вікопомні заслуги для Товариства й української науки загалом. Він згуртував коло Товариства невеличкий гурт галицько-українських учених, який поволі став збільшувати ся, як учениками самого професора, так і його українських товаришів по університету, та на міцних підвалинах поставив наукову роботу Товариства,

фільологічна — українську мову й історію літератури, а третя секція математичні й природничі науки, останні також головно з українознавства (географія України тощо).

Для розроблення окремих питань і провадження спеціальних видань утворені при секціях підсекції або комісії. Їх є шість: археографічна (видає джерела й загалом сирі матеріали до історії України й українського письмен-

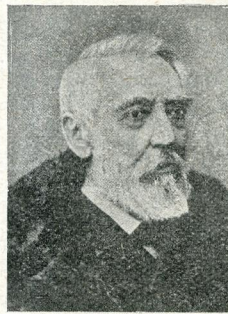
Фундатори Товариства ім. Шевченка.

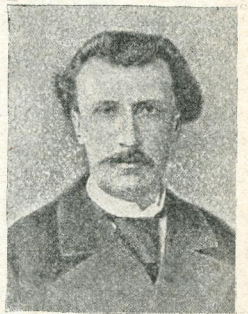
Олександр Кониський.

Єлисавета Милорадович.

Дмитро Пильчиков.

Михайло Жученко.

Др. Іван Франко.

(Найвизначніший учений і співробітник видань Наукового Товариства ім. Шевченка).

Дім Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького, ч. 26.

зорганізувавши його на взір Академії Наук. „Записки“ перемінили ся в періодичний орган. В 1895 р. вийшло їх рівно стільки, що в перших двох роках перед Грушевським, — 4 томи, а від 1896 р. виходять вони постійно вже 6 разів на рік (раз у два місяці). В них містять ся головно розвідки з української історії, історії літератури, мови й етнографії. Наукові праці з інших областей науки, а також збірки сирого матеріалу й загалом більші монографії відійшли до окремих видавництв, що стають органами спеціальних секцій і комісій, з яких за прикладом Академії Наук складаєть ся тепер Наукове Товариство.

Сих секцій три: 1) історична, 2) фільологічна й 3) математично-природописна. Історична розробляє історію, передовсім, розумієть ся, україн-

ства), бібліографічна, етнографічна, статистична, фізіографічна і язикова.

Видавництва Наукового Тов. такі. Крім „Записок“, яких досі вийшло 118 томів, є кілька окремих органів, видаваних заходами секцій або комісій. Передовсім кожда секція видає „Збірник“ своїх праць і матеріалів, яких вийшла досі також дуже значна скількість.

Так Збірник історичної секції має вже 15 томів (від 1898 р.); Збірник фільологічної секції (також від 1898 р.) 17 томів і „Збірник“ математично-природописної секції (від 1897 р.) також 17 томів.

Крім Збірників історична секція видає ще „Український Архів“ (від 1906 р.), в яким містять ся збірки дрібних документів, описи рукописей і таке инше (досі вий-

шло 10 томів), а фільологічна „Українську Бібліотеку“ (від 1912 р.), в якій друкують ся критичні видання класиків нової української літератури (в сій бібліотеці, якої досі вийшло 8 томів, видані критично „Кобзарь“ Шевченка і „Твори“ Федьковича). Комісії мають такі видання: Археографічна — „Жерела до історії України“ (від 1895 року, вийшло 9 томів), де друкують ся збірки актового матеріалу, і „Памятки української мови й літератури“ (від 1899 р., вийшло 7 томів), в яких появили ся різні збірки старих творів українського слова.

Етнографічна комісія вела також дві серії видань — „Етнографічний Збірник“ (від 1895 р., досі 35 томів), де друкував ся головню сирий фольклорний матеріал: народні пісні, казки, колядки, легенди тощо, і „Матеріали до української етнології“ — описи українського життя, звичаїв і занять (від 1899 р., вийшло 15 томів).

Бібліографічна комісія видає від 1909 р. „Матеріали до української бібліографії“ (вийшло 3 томи), а статистична „Студії з поля суспільних наук і статистики“ (також від 1909 р. й також 3 томи).

Відомости про біжучу наукову роботу Товариства й загалом про життя й діяльність Товариства подає „Хроніка“ Тов., яка виходить від 1900 р. зошитами чотирі рази на рік у двох виданнях — по українськи й по німецьки. Досі вийшло 56 чисел.

Крім сих постійних видавництв Тов., що виходять правильно та є органами вже зміцненої, налаженої наукової роботи Тов., треба згадати ще про ряд видавництв, які Тов. перестало видавати. Отже не виходять „Часопись Правнича“, яку Тов. перейняло від д-ра Костя Левицького та якої видало протягом 1894—1900 р. під йогож редакцією 7 томів (передтим др. К. Левицький видав 3 томи), „Часопись правнича і економічна“, що прийшла їй на зміну й виходила до 1913 р. під ред. проф. Ст. Дністрянського (вийшло її 10 томів), „Правнича Бібліотека“ (вийшло в 1901—1902 рр. 4 книги монографій з обсягу австрійського права).

Наукові розвідки з обсягу статистики й економії видає статистична комісія в своїх „Студіях“, а правничі студії з області біжучого права оголошує тепер спеціальне „Тов. Правників“ у своїм власнім органі.

Перестало видавати Тов. також „Історичну Бібліотеку“, яку перейняло в 1894 р. від О. Барвінського, що заложив її ще в 1883 р. й видав до того часу 15 томів. Товариство вело сю бібліотеку до 1904 р. й видало ще 9 томів. У ній містили ся українські переклади кращих розвідок і монографій з української історії (Антоновича, Владімирського-Буданова, Ефименкової, Костомарова й ин.). „Зорю“ видавало Тов. до 1898 р., коли перетворено її за ініціативою проф. М. Грушевського в місячник під назвою „Літературно-Науковий Вісник“. В 1905 р. Вісник перейняла від Тов. „Українсько-р. Видавнича Спілка“.

„Літ. Наук. Вісник“, що виходив під ред. проф. М. Грушевського, д-ра Ів. Франка й Вол. Гнатюка, був дуже гарним журналом, який зібрав навкруги себе видатніших письменників з цілої соборної України й багато прислужив ся для розвитку української літератури. *)

З обох сих часописей, як і з вичислених вище різних наукових видавництв, повиходило багато творів окремими відбитками, які становлять цілу велику бібліотеку.

Поза тим видало Тов. ще 4 томи творів Шевченка під ред. проф. Ом. Огоновського (1893—95 рр.) і 7 томиків творів Ст. Руданського, а також кілька підручників для середніх шкіл.

Годі вчисляти всі ті наукові розвідки й матеріали, які появили ся у виданнях Тов., — для сього треба було б писати цілу книжку. Досить сказати, що діяльність Тов.

становить цілу епоху в українській науці й прославило її, а з нею й український народ у цілім науковім світі. Різні чужі учені (академики Яліч, Корш, Шахматов, професор Енсен, Кайндль, Брікнер і ин.) дуже високо оцінюють працю Тов. і ставляють його на рівні з Академіями Наук. Працювати тепер над українознавством без видань Наук. Тов. просто не можливо. В сім його вага для нас і заслуга його довголітнього голови та провідника, проф. М. Грушевського.

При Тов. існує бібліотека й музей. В першій зібрана велика скількість різних книжок на всяких мовах (досі понад 65.000 томів), головню з українознавства, що робить її необхідною для кожного, хто хоче студіювати Україну, її історію, літературу, мову, звичаї тощо. При бібліотеці є також досить гарний архів — з цікавими рукописями — старими й особливо новими (збірки документів до українського новітнього літературного й громадського руху). В музею зібрані численні археологічні й етнографічні колекції з України, а також є досить велика й дуже цінна галерія старинних церковних образів і невеличка, але гарна збірка картин і портретів сучасних наших артистів (Ів. Труш, Ф. Красицький).

Має Тов. два власні будинки при вул. Чарнецького, чч. 24 і 26 й власну друкарню, переплетню та книгарню, а також під його управою знаходиться „Академічний Дім“, у котрім улажено дешеві мешкання для студентів вищих шкіл.

В будучім році мине 25 років існування Тов. як Наукового Тов. Не забуваймо-ж, що сливе увесь сей час було воно звязане з іменем проф. М. Грушевського, який віддав йому 18 найкращих літ свого такого дорого для всієї України життя.

В. Дожович

Українське Наукове Товариство в Києві.

Українська наука на російській Україні зовсім молоде явище. Перед революцією вона була цілком неможлива з огляду на указ 1876 р., який спеціально забороняв усякі наукові твори в українській мові. Такий стан річей дуже зле відбивав ся передовсім на українознавстві. Переслідування українства й спеціальний добір професорських сил на університетах на Україні були причиною, що офіціальна наука повертала ся спиною до українських дисциплін.

На київським, харківським і одеським університетах займали ся, чим хочете, тільки не вивченням того краю, того народу, для яких повинні були передовсім працювати. Коли що й робило ся, то лише силами одиниць (Антонович у Києві та його ученики, Потебня, Багалій і Сумцов у Харкові). Так само й офіціальні наукові товариства (київське Нестора літописця, харківське Історично-фільологічне Т-во, одеське Історії й Старинностей) зробили далеко менше для українознавства ніж неофіціальна „Кієвская Старина“, що згуртувала круг себе всіх дослідників України й була ніби-то українським університетом у Росії, правда, в московській одежі.

З повіями весни почала „Кієвская Старина“ вбирати ся в українську одіжку, але незабаром мусіла уступити місце правдиво-українській інституції й по суті й по формі. В 1906 р. повстало в Києві „Українське Наукове Товариство“, яке в 1907 р. почало вже розвивати свою діяльність, поставивши своїм завданням „організацію наукової роботи й популяризацію серед громадянства здобутків сучасної науки“. Головою Т-ва вибрано проф. М. Грушевського, головного ініціатора Т-ва.

Під проводом Грушевського Т-во швидко зорганізувало ся й хутко поступало наперед. В 1908 р. вийшла перша книжка його „Записок“, а тепер повсталала вже ціла бібліотека його видань. Грушевський притягнув до Т-ва цілий ряд наукових сил — і своїх українських і чужинців, які спочували українству. Крім свідомих Українців, відомих уже з діяльності в львівським Наук. Тов. ім. Шевченка,

*) В 1907 р. „ЛНВ“ переніс проф. Грушевський до Києва, де він і виходив аж до початку війни, коли російський уряд закрив усі українські видівництва.

пригорнув Грушевський і багато таких землячків, які — не будь у Києві Українського Наукового Т-ва — ніколи може не писали-б по українськи або для українського видавництва. Крім них у працях київського Т-ва бере участь цілий ряд відомих чужих учених, як от покійний акад. Хв. Корш, акад. Олексій Шахматов, Ів. Каманін, Микола Петров, проф. В. Перетц, проф. О. Пресняков, Чех проф. К. Кадлец і інші.

На взір львівського Наук. Т-ва й загалом Академії Наук складаєть ся київське Наук. Т-во з кількох секцій, з яких кожда має свій орган. Історично-філологічна секція, яка працює в області гуманітарних наук — історії, історії літератури й мови — видає свої праці в журналі „Записки Укр. Наукового Т-ва в Києві“, яких перед війною вийшло 13 томів. Природничотехнічна й медична секції видають кожда свої „Збірники“. Перед війною вийшло 2 томи збірника першої секції (в 1912 р.) й 3 томи другої (1910—1913 р.). Крім того видає Т-во „Етнографічний Збірник“, якого вийшло поки-що один том (1914 р.), і популярніший науковий кварталник „Україна“ — від 1914-го року (вийшло 4 книжки).

Крім видавництва улажує Т-во публичні відчити, а також заходило ся коло основання бібліотеки й музею. Останній має вже добрі початки.

Не зважаючи на те, що Т-во не має ніяких підмог ні від уряду, ні від громадських інституцій й оперте виключно на сили й засоби самих приватних людей-Українців, воно успішно розвиваєть ся і в його виданнях появило ся досі дуже багато цікавих розвідок з різних областей українознавства, які приносять велику честь українській науці. Своєю роботою воно закасувало всі університети й наукові Т-ва на Україні й за короткий час зробило для українознавства далеко більше ніж кожда з сих офіціальних інституцій з їх великими силами та матеріальними засобами.

У великій мірі завдячує воно се невтомній праці й енергічному проводови свого славного голови, що також у Києві буде який самий храм української науки, як збудував у Львові.

В. Драгоманов

Грушевський про „нашу політику“.

Хоч українська політична література з огляду на скількість доволі багата, хоч при різних нагодах, особливо всякого роду кризах і виборах появляєть ся чимало ad hoc спрепарованих брошур і статей по часописах, то з огляду на якість вона ще дуже бідна. Бідна особливо творами, які давали-б нашій політиці солідне теоретичне обґрунтування, позволяли глянути поза тісний місцевий загуменок на ширший, коли вже не європейський, то бодай загальнонаціональний виднокруг, відорвати ся від хвилевої комбінації, хвилевого положення й обхопити більший кусень дороги поза собою й перед собою. Беручи справу з тої точки погляду, прийдесть ся сконстатувати, що одинокі політичні статі, які старають ся ціле наше політичне життя схопити, так сказати-б, у весь ріст, проаналізувати й вивести його на ширшу воду, вказуючи йому праву путь, завдячуємо двом не фаховим політикам, а ученим історикам, не Галичанам, а закордонним Українцям: Драгоманову й Грушевському. Не наша річ пояснювати, чому воно так склало ся. Може саме їхнє становище з боку дозволило їм обхопити очима цілий ліс, коли політичні політики й робітники бачуть тільки дерева. Можливо, що їхня знайомість з політичним життям і розвитком різних російських народів і гуртів дала їм спромогу справу нашої політики поставити ширше, загострила їхній змісл намічвання хиб і промахів. Факт зостаєть ся фактом, які тому не були-б причини. Який величезний політичний вплив мав Драгоманів на витворення політичного світогляду української громади в Галичині, — річ загалом відома. Що Грушевський не менше ясно й вірно бачив та оцінював слабі сторони нашого політичного життя, показують події з останніх хвиль.

Основною нутю політичних міркувань Грушевського, що звенить на кожній сторінці його збірки статей п. заг. „Наша політика“, се вимога постійних, тривких основ для цілої політичної діяльності, вимога принципіальності у веденню політики. Головним закидом, який невтомно підносить проти дотеперішньої діяльності наших політичних провідників, се не достача тої принципіальності.

Нута не нова, ми чули її вже з уст Драгоманова, та на жаль треба було її безнастанно пригадувати. Ще зараз по перших виборах на підставі загального голосування у промові до нововибраних послів Грушевський підчеркує, що у правління й серед інших політичних партій у парламенті здобудуть поважанне для українських домагань „тільки неустанним, смілим і відкритим зазначуванням становища нашого народу, а головно — послідовним, принципіальним напрямом своєї політики. Тільки така чесна, витривала, принципіальна політика може зденати їм поважанне й авторитет, а далі й поважні здобутки. Се в даний момент далеко важніше ніж якісь дрібні успіхи політичного махерства або неусправедливленого нашим політичним положенням опортунізму“ (Два роки галицької політики).

Він кладе різку лінію між принципіальністю й доктринерством. Признає, що ніякий практичний політик не схоче зробити зі свого народу, зі своєї суспільности мученика ідеї, розпинати його на хресті якоїсь абстрактної теорії, жертвувати його живими, реальними інтересами для якоїсь доктрини. „Але не досить мати охоту, треба мати змогу вести реальну політику в ліпшій значінню того слова, то значить здобувати дійсні, реальні вартости своему народови, не окуплюючи їх ціною народньої чести й гідности або зрадою основним підставам народнього життя, не платячи за здобуте в одній сфері тяжкими, есенціональними уступками в інших сферах народніх інтересів“ (Реальна політика на галицькім ґрунті).

Ті зрештою загалом відомі тези приходять ся професорови Грушевському повторяти, бо бачить, що політичні провідники поводять ся зовсім инакше. Замічує в них дивний, обставинами зовсім неусправедливлений нахил до коншахтів і угод за будь яку ціну. Загалом другий важкий закид, який автор робить галицькій політиці, се той, що вона конспіративна, закулісова, а зовсім не народня, не демократична. Він обговорює кілька таких проб угоди й довершених угод і виказує цілу їхню безвартість і шкідливість для народньої справи. Найклясичнішим зразком — се безперечно договір з бар. Беком з 1907 року в справі майбутніх соймових виборів, а потім переведення тих виборів намісником Потоцьким у 1908 р. Такі „обдурення“ парламентарної репрезентації правлінням повторювали ся кількома наворотами й, скажм від себе, повторюють ся до нинішнього дня та самі собою характеризують нашу політику за останні часи. Справедливо замічує Грушевський, що таке поведення з боку тих людей, які так завзято собачили угодовців з 1890 р. (ново-еристів) й ухвалювали їм „вислови нечуваної погорди“, більше ніж дивно, бо-ж між обома політиками, старо- й ново-угодовою, не бачить основної різниці. Не без легкої іронії згадує легенди, ширені послами, про того або иншого „прихильного“ міністра, якому треба „улекшувати його становище“ та „не дразнити його різкими виступами“. Супроти того з цілим притиском зазначає, що Українцям „приходять ся мати діло з правительством, настроєним неприхильно, ба навіть ворожо, якого змагання, ціла система шкідлива.“ „І поки австрійське правительство не рішить ся трактувати Українців як австрійську народність, а не польських підданих, поки не відважить ся сповняти українських постулятів без огляду на волю Поляків, — доти не може бути мови про якусь порозуміння... Не дрібні концесії, а основна зміна системи — се стояло окликом української суспільности Галичини“ (тамже). Тому дорога нашої політики на найблизшу будуччину ясна й проста; її вказав і Народній Комітет у своїй дирек-

тиві послам: добиватися зміни системи, а до того часу не йти на ніякі угоди з правлінням за якісь там концесії. На доказ, що така політика не безнадійна, що мусить надійти час, коли і з Українцями будуть мусіти рахувати ся, автор наводить випадки, коли українські послы, не зважаючи на своє невеличке число, мали нагоду відплатити правління, коли важні для правління справи рішали ся більшістю п'ятох, а то й двох голосів, та за шматок гнилої ковбаси або таки просто „задушно“, українські послы ратували його з халепи. Невмілість використувати нагод, які трапляли ся, — се дальший тяжкий закид Грушевського політичним провідникам.

Ще одну прикмету політиків-голоначів підмічує автор. Се особлива таємничість, якою люблять прикривати всі свої більшій меншій акції, бережливе усування своєї діяльності зпід контролю загалу й велика нервозність, а навіть огірчене, з якою приймають хочби найдрібніші заміти та ради з боку ширшої громади. Се все автор досвідчив на своїй власній особі, коли важив ся з своєю критикою виступити на Народнім Комітеті. Про інших звичайних смертельників нема що й говорити. Оповідає випадок, як один із нововибраних послів покаяв ся пред зборами, що він давніше також брав ся критикувати посольську роботу, давати послам ради й директиви; але ставши послом, переконав ся, що обставини, в яких послови приходять ся робити, настільки складні, що з боку, не будучи послом, не можна в них визнавати ся, дораджувати, чи критикувати. Читаючи се, мимоволі пригадують ся слова бувшого німецького канцлера кн. Бюлова, що висказав ся яснійше й щирійше. Коли йому закинули, що він, будучи послом, боронив сього, що тепер поборює, він просто відповів: „Панове, ви не знаєте, як людина змінюєть ся, коли стане міністром“. — Хіба вже щось дуже не повезе, коли правління дасть надто вже болючого копняка, тоді послы скидають пиху зі серця, розсилають алярмуючі поклики „на віча“ й розводять свої ляментации над „ударом, нанесеним в саме серце українського народу“, щоб, облекшивши своє політичне сумління та скинувши відповідальність за катастрофу на інтригу тим разом „злобного“ міністра, потім вернути до давньої тактики, до нових експериментів.

У статі „По виборах“ Грушевський мимоходом вказує на одну з причин лиха. Завдяки величезним просторам сільських виборчих округів, а — додамо від себе — також завдяки слабкій і хибній будові повітових організацій, послы у нас не вибираєть ся, а іменують ся краєвими партійними організаціями, на які знову послы фактично мають рішачий вплив. Вибори сходять на формальне голосування на іменованих кандидатів, а всяку пробу самоозначення місцевої людности, всяку т. зв. провінціальну кандидатуру поборюєть ся яко ворожу інтригу. Таким чином послы стають майже зовсім незалежні від своїх виборців, від суспільности, „маючи тверді підстави в тім, що являєть ся фактичним нашим національним правительством.“ З другого боку й суспільність не без вини. Посольські віча й наради комітетів зводять ся здебільша, з вини самих же учасників, на безкритичні похвали й заяви одобрення. Буває ще гірше. Сам автор був нераз свідком, що партійний зїзд заявляв ся за принципіальною політикою, за безоглядним поборюванням ворожої системи, а заразом приймав резолюцію дати послам вільну руку „в тактиці“. І тому Грушевський закидує суспільности, що вона деморалізує послів так, як послы знову деморалізують суспільність, заохочуючи її при кожній нагоді „розміняти принципіальну політику на політику концесій, малих діл“.

Отсе провідні думки статей Грушевського. Можна в подробицях з дечим не годити ся. Можна напр. закинути автору, що не розуміє або навмисне обнижує справжню вартість нашої економічної роботи (Ера фінансово-економічна). Можна сперечати ся з його історіософічним поглядом про інертність галицької породи (Малі діла). Можна вказати, що та порода Українців в XII в. витворила державу, яка півтретя століття була політичним і культурним осередком соборної України, що вона потім цілі дальші століття на соймаках і в брац-

твах дуже живо й завзято обстоювала свої національні права, хоч більше ніж яка инша українська область була наражена на винародовлення. Можна зазначити, що кінець-кінців тип „хитрого Панька“ не так то дуже відрізняєть ся від типу „хитрого Малороса“ закордонної породи. — Але основним, провідним думкам і выводам годі відмовити признання. Що більше, приходять ся просто подивляти ту геніальну інтуїцію автора, яка йому дозволила вже перед шістьма роками немов передчути ту катастрофу, яка тепер постигла нашу політику. Бувають виймкові книжки, які з часом не тільки нічого не втрачють зі своєї інтересности, а противно все більше стають актуальними. До таких книжок причислюємо „Нашу політику“ Грушевського. Читаючи її, маєть ся вражіння, що автор списував свої уваги не в роках 1908—1910, а в падолісті 1916 р. — і вона стає „откритієм“.

М Кордуба.

Український пемонт.

Сю статю, написану в 1906 р., даємо в перекладі на нашу мову з збірки „Освобождение России и украинский вопрос“.

Повільне розкрипощення українського слова й утворення умов правового горожанського існування, яке відбуваєть ся на наших очах, починає відновляти тяження українських земель до своїх природних — географічних і історично-утворених осередків, тимчасом, як попередній піввіковий період лютих переслідувань усяких проявів українського національного життя і громадської самодіяльности зосереджував її на кілька десятиліть поза сферою всеросійської поліційної шуканини, в сусідній українській Галичині. В міру того, як „в інтересі забезпечення одности російського народу й держави“ в Росії розвивала ся й доходила до своєї недавньої досконалости система угрюм-бурчєєвських* заходів, вимічених на здавлення й цілковите знищення „засудженої на небуття“ української народности, — енергія національного, культурного й політичного українського руху йшла за кордон, зосереджуючи ся головню в сусіднім центрі австрійської України — Львові. Уже по забороні української літератури в Росії 1863 р. багато українських письменників з Росії входять у тісніші зносини з представниками українського відродження в Галичині, беручи участь в їх видавництвах і подаючи їм моральну й матеріальну поміч. Сі звязки стають ще живішими й значнішими по появі указу 1876 р., який на довгий час перепинив усяку можливість літературної, наукової й артистичної діяльности на українській мові в Росії. В міру того, як національний український рух у Галичині міцнів і з стадії найвного романтизму переходив до розв'язання задач культурного, соціального й політичного розвитку народу, літературна й громадська українська робота, яку вели в ній місцеві й українські сили Росії, набирає щораз більшого значіння для всіх українських земель. В останнім десятилітті XIX в. Галичина, не зважаючи на власні дуже тяжкі умови національного й економічного існування, робить ся центром українського руху й супротив українських земель Росії грає роль культурного арсеналу, де творили ся й удосконалювали ся засоби національного, культурного й політично-громадського відродження українського народу.

Тут з одного боку спільними зусиллями місцевих і закордонних письменників вироблюєть ся літературна українська мова як орган літературної й наукової діяльности, мова школи й публіцистики, практичного й політично-громадського життя. Вона проводить ся в школу, починаючи від найнижчої до найвищої — університетської. Вона вводить ся в діловодство адміністративних і судових органів (сі органи в своїх зносинах з сторонами мають уживати їх рідної, в данім випадку, української мови, вести судову розправу в мові оскарженого і т. д.).

* Угрюм-Бурчєєв — висміяний в сатирах Салтикова Щєдріна тип російського адміністратора.

Стає мовою приватного й громадського життя освічених верств, що відстали від рідної мови, коли ослабло її культурне значіння, і упять вернули до неї, коли вона знову відзискала собі се культурне значіння.

При помочи тихже зведаних сил місцевих і українських в Росії утворюєть ся досить значна красна література, яка останніми часами силою свого розвитку витискає з уживання чужомовну белетристику (давніше головно польську). Розвиваєть ся періодична преса, популярно-наукова й публіцистична література для народу, серії підручників для вищих і низших шкіл. Кладуть ся підвалини літератури для самоосвіти й вкінці — наукової літератури, осередком якої є Наукове Товариство імени Шевченка, що повстало в 1870-их рр. (на гроші, зібрані російськими Українцями), але розвинуло ся головно в останне десятиліття. Перетворене на взір Академії Наук воно своєю науковою діяльністю здобуває дуже солідну репутацію й спочуте в наукових кругах; та з сею чисто академічною діяльністю воно лучило й ширшу, культурно-просвітну, особливо в 1890-их рр. В останніх роках сю культурно-просвітну діяльність почасти перейняла новіша організація — „Українсько-руська видавнича Спілка“, що поставила своїм спеціальним завданням роботу в області літератури й самоосвіти; до неї перейшов і літературний орган Наук. Т-ва ім. Шевченка — „Літературно-Науковий Вісник“, що був в останнім десятилітті, до появи української преси в Росії, головним всеукраїнським органом.*

З другого боку теоретично й практично ставляли ся й розроблювали ся питання про організацію народніх сил, особливо робочих, хліборобських клас, з яких головно складаєть ся українське населення в Австрії, для боротьби з упривілейованими й пануючими класами. Випрацюували ся способи й форми економічної й культурної самопомочи населення (каси, споживчі товариства, просвітні й політичні народні клуби у виді так зв. сільських читалень, „Січей“ і т. п.). Опрацюувала ся методика горожанського виховання прибитих віковим гнітом народніх мас, способи політичної агітації, техніка парламентської боротьби в центральнім парламенті й місцевих соймах. Відбуваєть ся перевірка на конкретних відносинах українського життя й приспособлення до них соціальних і політичних схем і програм, виясняють ся національні потреби й запити українського народу. Диференціюєть ся скаля партій від правих, клерикально-урядових, до лівих, з яскравою за красою соціальною й національною боротьби. Висувають ся питання про потребу національно-територіальної автономії з погляду не лише національних, а й економічних інтересів, про політичну самостійність — як льогічний постулат національного розвитку й федеративний устрій — як помирне сього постулату з існуванням ширших політичних комплексів.

Дебати про сі справи, розумієть ся, що хвилі виходили за межі чисто місцевих відносин на широкий ґрунт всеукраїнської політики й соціальних відносин і викликували надзвичайне зацікавлення українського громадянства в Росії, що засуджене на повну політичну пасивність у себе вдома, знаходило в „абсолютно заборонених до ширення в Росії“ галицьких виданнях ту політичну й національну трибуну, якої воно було позбавлене в себе. Партійна полеміка й боротьба, що розвивала ся в Галичині в 1890-их рр. і надзвичайно причиняла ся до вияснення її політично-економічної, суспільної й національної свідомости, вела ся з гарячою участю української інтелігенції в Росії й мала дуже важний вплив на напрям української громадянської думки в Росії. Се був горен, через який мусіли перейти федералістичні ідеї кирило-методіївців 1840-их рр. і народницькі течії 1860-их рр. і з якого вийшли в своїй новійшій формі й програма національно-територіальної автономії України яко мінімум необхідного для забезпечення її вільного національного й суспільного розвитку й постулати повного й нічим незв'язаного в своїй повноті культурного розвитку української народности й теперішні суспільно-економічні запити, хоча в своїм остаточнім сформулюванні поставлені вони вже в останніх стадіях визвольного руху в Росії.

* Від 1907 р. він виходить у Києві.

Сьому значінню, якого набирал український рух у Галичині на російським ґрунті, правляча бюрократія старала ся протиставити систему заборон, які мали на цілі розірвати зв'яз між Галичиною й російською Україною. Галицько-українські видання підлягли цілковитій забороні в Росії — все, що носило українську окладинку, включно до етнографічних і археографічних матеріалів, видань для дітей і початкових підручників, а ті, кому доведено, що вони держали такі небезпечні твори, підпадали всілякого роду адміністративним і всяким иншим переслідуванням. Сі заборони існували в повній силі аж до недавніх тимчасових розпорядків, у значній мірі існують ще й тепер, але вони показали ся безсильними паралізувати вплив закордонного українського руху в Росії. Дістаючи ся навіть у невеличкій кількості, закордонні періодичні, літературні й наукові видання вистарчали, щоб грати ролю рещтовань, по яких ішло щораз вище в своїй громадській і суспільній свідомості, в розробленню своїх запитів і програм українське громадянство Росії. Тепер без сумніву близьке, повне скасування всяких обмежень, цензурних і інших, на ввіз закордонних друків, яке, певна річ, наступить у зв'язку з заведенням свободи друку в Росії,¹ дасть можливість користати й широким кругам української людности культурним запасом, нагромадженим у заграничних українських центрах спільною працею австрійської і російської України. Збільшивши собою той невеликий запас, який цензурні обмеження дозволили згромадити в самій Росії, він утворить ту підставу, на якій двигнеьт ся в нових, нестиснених умовах культурне українське життя свободними силами вже всього понадтридцятьмільонового українського населення, а не невеличкого її закордонного крайчика.

Михайло Грушевський.

¹ На лихо, замість скасування або бодай злагодження цензурних заборон на весні 1906 р. утворено новий кордон для закордонних українських видань: „всупреч розуму й на перекір стихіям“ шіддено їх під категорію видань у московській мові й наложено на них високе заборонне мито. Поки ходило про цензурні обмеження, українські видання пильно відмежовували від московських і ще й тепер в цензурній практиці підводять ся їх під категорію чужомовних. Колиж показало ся можливим підвести їх під заборонну тарифу, відповідні інстанції не знаходять змоги відділити українських видань від московських і се безправне мито, не зважаючи на всі скарги й протести, побирають ще й досі, дуже сильно утруднюючи ширення в Росії закордонних українських видань.

(Черкід Вол. Догонченко)

Українські часописи про ювілей проф. М. Грушевського.

„Розвага“ принесла в 44 ч. вступну статю Д. Гаркуші п. з. „Професор Михайло Грушевський“, в якій вияснені значіння і заслуги проф. Грушевського для України. „Маючи великий талант ученого й письменника, М. Грушевський зажив великої слави й популярности на сьому полі. Його імя відоме тепер не тільки між широкими верствами українського громадянства, а й між иншими народами. На його авторитет покликають ся не тільки Українці, а й учені инших народів, коли говорять про українську справу“.

„Як голова Наукового Товариства ім. Шевченка й редактор „Записок“ і инших видань, як найвидаттвіший їх співробітник М. Грушевський видиває товариство на видне становище в суспільному житті. Добре розуміючи новочасну науку, він зробив сі видання пілком європейськими. Він заповнює їх власними науковими творами, зорганізовує постійний гурток співробітників і дає напрям роботи“. „Під його проводом діяльність товариства поширюєть ся, воно видає такі поважні твори, які можуть рівняти ся з творами чужоземних Академії Наук і без яких не можна обійти ся в науковій роботі“.

Далі говорить автор про велику „Історію України—Руси“, що є „вершком наукової діяльності й праці“ проф. Грушевського, про „Очеркь“, про його заслуги для розвитку українського письменства й публіцистики.

„Не зважаючи на те, що М. Грушевському найбільше приходить ся працювати в Галичині, він не пориває зв'язку й із російською Україною, а навпаки служить зв'язком поміж розрізненими частинами української землі. В його особі

російська й галицька Україна бачуть силу свого національного єднання. Всеукраїнське єднання — це найлюбійша ідея М. Грушевського, його твори наскрізь перейняті такою ідеєю, а кожний твір так і цвіте все новими, відмінними ілюстраціями та доказами.

»Всеукраїнство або український універсалізм — пише він — тісне єднання всіх частей української землі й підпорядкування всіх різниць, які їх ділять і мішають прямувати до єдиної цілі. Таке єднання бажане не тільки для поодиноких частин української землі, але й для потреб місцевого життя й для обсягу їх спільних цілей і завдань.

»В такому всеукраїнському єднанні, у спільній праці всіх частей українського громадянства бачить М. Грушевський той певний шлях, який може довести український народ до повного національного розвитку. Він бачить, що тільки таким шляхом можна оминути ту пропасть, що стоїть на дорозі українському рухові.

»В інтересах українського національного розвитку в теперішнім стані — писав ще раніше М. Грушевський — лежить саме концентрація всіх національних сил і всіх частей української території. Треба лише розвивати в них почуття єдності, солідарності, зробити відносини їх близькими, а не роздмухувати тих різниць, які їх ділять і які при такому роздмухуванні можуть привести народ до відокремлення, як у культурнім, так і в національнім розвитку різних частей української землі.

»Бажаючи увести інтереси розрізнених частин в інтереси цілого, М. Грушевський гостро нападає на все те, що їх ділить.

»Пам'ятного для нас 1905 р., коли в Росії розв'язано мовний питання, він поставив перед українським громадянством досить важкі питання, звертаючи ся головню до тих, що уважали себе передовими.

»Де ви, передові репрезентанти, генерали й полковники українства, що не писали по українськи, бо „не володієте“ українською мовою, що не брали участі в дотеперішньому науковому й літературному рухові на галицькім ґрунті, бо уважали, що „малоруській вопрос должен быть разрешен на русской почве“? Чому мовчите тепер, коли настала пора рішити його „на русской почве“, коли прийшов час вияснити його на вашій звичайній російській мові, в таких близьких і милих вам російських ліберальних кругах? Чому не користуєтеся тепер із тих звязків, які вяжуть вас із російськими ліберальними кругами?.. Які перешкоди тепер вам заважають? Чим покриваєте ви себе перед своєю совістю, перед людьми, що вас оточують, своєю байдужністю супроти своєї суспільности, свого народу?»

»Сі слова є доказом того, що М. Грушевський приймав близько до серця все те, що діяло ся в ті часи на Україні, й не хотів бути байдужим, а навпаки при кожній нагоді висловлював свої бажання й докоряв публично тим, що ставили ся байдуже. Його бажання зводять ся саме до одного: „Українці мусять стати нацією, коли не хочуть зостати ся паріями серед народностей“ („Українство й питання дня в Росії“). Щоб витягнути рідний народ зі становища поневоленого на становище самостійної нації, М. Грушевський віддає всі свої сили, як у науковій роботі, так і в організаційних заходах.

Оповідши про долю проф. Грушевського в часі війни, кінчить автор:

»Не зважаючи на прикрі становище заслання, М. Грушевський не дає собі спочинку й без перестанку працює й тепер, дописуючи до російських часописей. Як гідний син України він з погордою несе тяжкий свій хрест не за що инше, як за рідний край. А може бути, що доведеть ся і йому зазнати того, чого вже зазнали українські письменники, як Шевченко, Куліш, Драгоманов і ин.

»Та якби воно не було, ми в сі роковини не можемо оминути, не згадавши теплим словом великого борця за Україну, що карається за змагання до вільного й самостійного життя українського народу“.

Передовицю п. з. „Професор Михайло Грушевський“ присвячує ювілятові й 44 ч. „Вільного Слова“. Значивши що „доля нашого народу складається якось так, що в нас усе майже вибивали ся одиниці назверх і тягнули за собою громаду, хоч самі почували, що так бути не може“, автор вяже нові часи з іменем Грушевського так, як 40 рр. зв'язані нерозривно з організаторами Кирило-Методіївського Братства або 80 рр. з іменем Драгоманова.

Схарактеризувавши вагу праці Грушевського для українського народу, головню великої „Історії“ й „Ілюстрованої Історії України“, автор спіняється над тим, як Грушевський перетворив Наукове Товариство ім. Шевченка на зразок Академії Наук. „Рівночасно з тим проф. Грушевський став підховувати зі своїх студентів людей науки й, коли ми сьогодні можемо похвалити ся гарними вченими, передовсім істориками, в тому виключно заслуга Грушевського“.

Значивши, як проф. Грушевський брав живу участь у громадським життю, напр. у національно-демократичній партії галицької України, в конституційнім життю російської України, автор підчеркує велику працю Грушевського коло того, щоб не повстали дві літературні мови, окрема для австрійської, а окрема для російської України.

„І не тільки в тому напрямі видні сліди його роботи, а загалом і на інших полях нашого національного життя; всюди стоїть у нього перед очима ціла Україна, без огляду на політичні кордони, всюди чується голос: затирайте ті різниці, які витворило наше життя, будьмо всі одним народом, будьмо всі Українцями, — а не Галичанами, Полтавцями, Слобожанами, Буковинцями, Кубанцями й т. д.

„Ось у тому чи не найбільша заслуга, чи не найбільше значіння проф. Грушевського.

„І ще одно. Людина наскрізь твереза, Грушевський не дасть ся ніколи захитати мимохідним нещастем, яке спадає на наш народ.

„Був час, коли на цілому просторі України замовкло наше слово, завмерло наше національне життя, — се було в 1914 р., коли російська армія перейшла Карпати й залізною рукою російського уряду здавила наше національне життя й у Галичині. Між народом стала вихилати свою голову зневіра, палкіші натури хапала розпука.

„Тоді відізвався бадьорий, як усе, твердий голос Грушевського: „Не падайте духом!“ Засланий за українство до Сибірска, проф. Грушевський з далекого заслання шле голос, повний віри в невмирущу силу українського народу: „Були ще гірші часи, а народ усе переніс, усе перетерпів, то нема чого, мовляв, і тепер схилити голови!“

Політичний огляд.

Новий цісар і король Австро-Угорщини вступив уже на престіл і звернув ся з маніфестом до своїх народів. Вступ маніфесту, посвячений памяті помершого цісаря, висловлює біль і смуток по втраті та вдячність за се, що покійний монарх дав державі довгі літа мирного життя й блискучого розвитку, дав їй силу вдержати ся в теперішній війні супроти величезної переваги ворогів. „Але божевілле ворогів ще не переломане. Вони думають, що зможуть поконати монархію та союзників і розторопити їх“, тому треба витривати в бою „аж до осягнення мира, який запевнює існування Моєї монархії“...

Сими словами маніфест стверджує, що війна Австро-Угорщини є оборонною війною, що не на се народи монархії вже третій рік дають своє життя й несуть тяжкі жертви, щоб розширити границі монархії, забрати щось від ворогів і присвоїти собі або вимусити щось на ворогах, а єдино на се, щоб зберігти цілість і ненарушеність монархії та запевнити їй можливість здорового й незакаламученого розвитку. „З гордістю й вірою“ жде молодий монарх, що його „армія у вірнім братерстві оружя з союзними військами“... „відіпре всі наступи ворогів і спричинить побідне

закінченні війни". Отже побідне закінчення війни цісарський маніфест добачає не в розторощенню та знищенню ворога, а тільки у відпертю ворожих наступів.

Обидва повищі уступи цісарського маніфесту є в повній згоді з кількарязовими заявами, які Німеччина проголосила в часі війни устами свого канцлера. І маніфест і заяви Німеччини говорять і стверджують, що осередні держави вхопили за оруже й ведуть дальше сю найстрашнійшу в людській історії війну тільки у власній обороні перед заціями ворогів і що цілі війни бачуть у відпертю ворожих нападів і збереженню цілості й ненарушености своїх дотеперішніх границь.

Отсе основна ріжниця в становищі обох воюючих сторін. Франція проголосила світу, що йде у воєнний похід, аби відібрати від Німеччини Ельзас і Льотрінген; Англія, — щоб розторощити горду Німеччину, знищити „пруський мілітаризм“ і в зайнятій Берліні подиктувати умови мира; Росія, — щоб загарбати Галичину й Буковину, познанську Польщу прилучити до конгресової Польщі під скептром царя, зайняти Царгород і на Дарданелях вивісити російський державний прапор; Італія, — щоб забрати Тироль, Каринтію, Країну, Далматію й опанувати ціле Адрійське море; вкінці Румунія, — щоб загарбати Семигород, Банат і полу-дневу, а чого доброго, — то й цілу Буковину! Яка велика ріжниця в офіціальних заявах одної та другої воюючої сторони!

Воєнне положення на всіх теренах боїв виказує ще більше разячу диспропорцію між крикливо проголошуваними цілями почвірного порозуміння й дійсними успіхами. Ось так в політиці та війні справджується пословиця: по-трохи кусай, бо задавиш ся!

Переходячи від справ теперішньої війни до внутрішніх справ держави, маніфест цісаря Карла I висловлює надію й непохитну віру, що народи монархії, „перейняті думкою спів-приналежности й оживлені глибокою любовю вітчизни“..., будуть також співділати в ділі мирного відродження й від-молодження, щоб обидві держави (Австрія й Угорщина) монархії разом з прилученими до них краями Босною й Герцеговиною увести в епоху внутрішнього розквіту, розвитку та зміцнення.

З правно-державного погляду важне в сїм уступі виразне підчеркненне, що монархія складається з двох держав і що Босна й Герцеговина прилучені не до котроїсь одної, але до обох держав.

Опісля прирікає монарх, що буде вірно управляти добром, перейнятим від предків, а під теперішню хвилю „зробить все, щоб у найкоротшім часі прогнати всі воєнні страхоти й жертви, щоб відискати для своїх народів з такою тугою вижидане благословенство мира, як тільки дозволить на се честь Мого оружя, життєві умови Моїх держав і їх вірних союзників, а також упертість наших ворогів.“

Демократично-конституційним духом прийняте отсе приречення цісарського маніфесту: „Хочу бути справедливим і повним любови володарем Моїх народів. Хочу їх конституційні свободи та всі інші права високо цінити й пильно дбати про рівність усіх перед правом. Моїм безнастанним змаганням буде: підирати моральне й матеріальне добро Моїх народів, оберігати свободу й лад у Моїх державах, запевнити всім заробляючим членам суспільности овочі їх труду.“

Ось такими словами відзивається перший раз новий монарх Австро-Угорщини Карло I до своїх народів. Безпосередньо важне те, що говорить ся про війну й мир; на дальшу будучність те, що відноситься до взаїмних відносин Австрії й Угорщини, себто дуалістичної будови монархії, до конституційного правління й до горожанської рівности перед правом.

Нічого не сказано, якими дорогами поведеть ся внутрішню політику з огляду на наболіле національне питання, — дорогою державного централізму, автономії народів, чи автономії коронних країв?

Дальшим кроком нового монарха було затвердження міністерства д-ра Кербера в Австрії й міністерства гр. Тіси

в Угорщині та спільних австро-угорських міністрів в їх дотеперішніх урядах.

В найскоршій будучности мають наступити два важні державні акти, а то приречення нового цісаря Австрії перед парламентом і коронація нового короля Угорщини. Як цісарь носитиме новий монарх імя „Карло I“, як король Угорщини „Карло IV“. Австрійська конституція не знає вочистого акту коронації; артикул VIII основного закона з 21 грудня 1867 р. постановляє:

„При обняттю правління цісарь складає в присутности обох палат Державної Ради (палати послів і палати панів) як присягу приречення: незломно зберігати основні закони заступлених в Державній Раді королівств і країв і правити згідно з ними та з загальними законами.“

Супроти сеї постанови цісарь звернув ся до президента міністрів д-ра Кербера з таким письмом під датою 23 падолиста б. р.: „Пам'ятаючи про мій конституційний обов'язок у справі зложення присяги, передбаченої артикулом VIII основного закона з 21 грудня 1867 р. про виконання правлячої й виконуючої власти, жду Ваших внесень щодо вповнення сеї постанови“ Карло в. р.

Отсе письмо цісаря містить зазив, аби президент міністрів поставив внесення скликати парламент. Скликання Державної Ради може наступити тільки цісарським розпорядком. По скликанню палата послів буде мусіти наново уконституувати ся, себто вибрати президента, віцепрезидентів, усі комісії і т. д.; палата панів не має права вибрати собі президента, його іменує цісарь; се іменування мусить тепер наново наступити й то перед скликанням Державної Ради. Приречення має цісарь зложити в присутности обох палат; ще не рішено, чи сей акт відбудеть ся в цісарськїм дворці, чи у вестибулі парламенту. З огляду на се, що коронація на угорського короля має наступити перед латинським Різдом, відбудеть ся правдоподібно і згадане приречення також ще в грудні або коло половини січня.

Таким способом стоїмо перед близьким скликанням парламенту в Австрії. Вказує на се також факт, що президент палати послів др. Сильвестер і президент палати панів Віндішгрец були на авдієнції у д-ра Кербера саме в справі відновлення парламентарного життя й др. Кербер обіцяв, що по скінченню похоропу бл. п. цісаря Франца Йосифа обох президентів прийме новий цісарь.

Рівночасно з відручним письмом до д-ра Кербера цісарь звернув ся з таким самим письмом до гр. Тіси, висловлюючи своє бажання, щоб коронація угорською короною відбула ся в можливо найкоротшім часі.

Акт коронації відбувається ся сим способом: Угорський Сойм (палата послів і палата магнатів) сходиться на коронаційне засідання й ухвалює текст „інаугураційного диплому“ коронаційного. Сей диплом містить звичайно 5 до 6 точок. Перша точка говорить про се, що король, одіичивши на основі законних постанов королівський престол, коронується на апостольського короля Угорщини короною св. Стефана, дальше обіцяє король шанувати конституцію й пильнувати, щоб інші шанували її; берегти незалежність Угорщини, свободу й територіальну ненарушеність; обов'язує ся не вивозити корони св. Стефана з Угорщини; якби лінія Габсбургів вимерла, обов'язує ся передати угорській нації право вибрати собі короля; обов'язує ся всі нововідискані часті Угорщини, а також ті, які в будучности відискаються ся, прилучити до Угорщини.

Над сими точками коронаційний Сойм переводить на раду й може змінити їх; по прийняттю обома палатами король дає потвердження своїм підписом, почім вписується ся сей диплом між основні державні закони (інартикуляція). Сойм означає день коронації. Корону св. Стефана вкладає монархови на голову палатин, але сей уряд тепер вже не існує й тому виринув спір, хто має коронувати нового короля. Президент міністрів гр. Тіса обстоює, що він як президент міністрів є першим мужем на Угорщині та йому прислугує право коронувати; опозиція противить ся тому й відмовляє гр. Тісі права довершити сю чинність.

Огляд воєнних подій.

На російським фронті панує від довшого часу тишина. Спокійно було тут і в минулі тижні. Тільки донеде приходило до перепалок артилерії. До незначних стріч піхоти приходило в околиці Свистільник над Нарайвкою, в околиці Станиславова між селами Павелче—Бзупіль і недалеко міста Богородчан. Чи причини сього розмірного спокою на східнім фронті треба шукати в недостачі муніції в російським війську, як се було минулого року, чи причина його лежить ще глибше, наразі не знати.

Вже в попереднім числі згадали ми про зайняття Крайови. Нині можемо донести, що війська центральних держав і їх союзників нестримним походом ідуть з двох сторін на столицю Румунії — Букарешт і перейшли вже на цілій лінії Дунай та зайняли й Турн-Северин і Александрію й Джурджево й інші міста. В їх руках ціла долина Альти. До того в деяких місцях не мали Румуни часу спрятати багатих і великих великих припасів, які там нагромаджено, та всі вони дісталися в руки військ центральних держав. В найблизших днях треба надіятися ще важніших подій на румунським бовищі, а хто знає, чи й сама столиця румунського королівства не буде примушена здати ся. Що не вийшло би з сих подій, все-таки теперішнє положення Румунії вельми трагічне й мабуть треба їй випити чашу горя до дна. Могла-б її вирятувати мабуть тільки ся держава, що пхнула її до нещасної війни, а саме Росія, одначе до сього треба незвичайно скорої й немалої помочи, яку Росія ледви чи зможе дати. Так то готові ми бути свідками страшного військового погрому держави, яка ще перед трьома місяцями тішила ся повним спокоєм, а яку вмішали в непотрібну війну її перекуплені дипломати й ненажерливі шовіністи-політики.

На західнім фронті по великих англійських наступах по обох берегах Анкру в часі між 13—19 падолиста с. р., в яких вони мали деякі успіхи в терені, не було в минулі тижні більших подій. Можливо, що Англійці відпочивають, завдавши собі й оборонцям незвичайно тяжкі втрати в людським матеріалі. Згадану страту в терені відбили собі Німці сим способом, що нанесли Французам немалу поразку на фронті Саї-ліс в С. Пієрр Васт, а крім сього відбили кушень землі коло Варленкуру (при дорозі до Бапом). В останніх днях приходило тільки до боїв артилерії. В області Маси (під Верденом) було також доволі спокійно. Французький генеральний штаб, не маючи змоги прийти перед народ з дійсно поважними успіхами, потішає його подіями на великі й оконечні вже успіхи на західнім фронті й то на весну 1917 р.

На італійським фронті було також тихо. Чи довго так буде, сказати тяжко. Та здається, що Італійці зачнуть знову свої наступи, бо тепер стягають вони всі сили, які тільки мають до розпорядимости, щоб ще перед приходом зими вибороти високорівню Комен. Історія попередніх боїв за сю високорівню велить надіятися, що й найсильніші італійські наступи розібють ся так, як усі попередні. На Побережжю відперли Австрійці до сеї пори девять великих наступів Італійців. Австрійський фронт на північ від Салькано не назвав змін. Між Салькано й морем зайшла настільки зміна, що Італійці по 1½ роках війни поступили в Гориції на 12 кілометрів уперід. А треба знати, що й сеї успіх коштував Італію коло 1 мільона кривавих жертв.

Коли армія Фалькенгайна й Арпа увійшла глибоко в Румунію, мусіла управа болгарсько-німецької армії відтягнути її праве крило на македонсько-сербській границі аж на північ від Монастира, віддаючи се місто в руки Сербів. Про се писали ми вже коротко в нашім попереднім огляді. Нині зазначимо, що держави порозуміння зробили, правда, через здобутте Монастира перший поважний крок для відвоювання Сербії (бо Монастир відчиняє браму до Сербії), одначе треба ще дуже багато праці, поки вони зможуть се досягнути. До сеї цілі мусіла-б ціла армія ген. Сарая продовжати удар у напрямі на Іскіб. Одначе погляд на карту

й теперішній розділ обосторонніх сил на цілім балканським бовищі виключають се майже. До того військам коаліції було-б дуже тяжко наступати дальше в північнім напрямі, бо там всюди високі гори. З вище сказаного виходить, що хоч здобутте Монастира є немаловажним здобутком військ держав порозуміння на Балкані й урадувало передовеім Сербів, то до оконечного відбиття Сербії ще дуже й дуже далеко. Звідомлення німецького генерального штабу з 28 падолиста с. р. подає, що новий великий загальний наступ військ коаліції (Росіян, Італійців, Французів, Англійців і Сербів) між озером Преста й Черною недалеко Монастира заломив ся цілком і покінчив ся кривавими стратами для нападаючих, а без найменшого для них успіху.

На турецьких фронтах не було ніяких важніших подій.

I. H.

По російській Україні.

Копання буряків і недостача робітників. — Недостача хліба в Харкові. — Біда втікачів на Харківщині. — В Сумах недостає солі, а в Києві цукру. — Наслідки уживання денатурованого спирту. — Підземний трамвай у Києві. — Російський кореспондент про Черкаси. — Боротьба з спекулянтами в Одесі.

В Харківщині й Полтавщині в повітах: валківським, богодухівським, сумським і полтавським, де сконцентровано найбільші цукроварні півдня Росії — Харитоненка, Кеніга, Молдавського та Дурново, швидким темпом іде праця збору буряків і перевезення їх до цукроварень.

На плянтаціях буряків, не зважаючи на короткий осінній день, що триває не більше 10 годин, працюють не менш 15 годин на добу. На плянтаціях вибудовано ряди курінів, де десятки тисяч робітників з кінцями перебувають день і ніч. Мимоволі дивуєш ся, звідки набрало ся так багато роботи й сил у такі тяжкі часи. У дрібніших власників цукроварень працюють на плянтаціях до 4.000 робітників, у Дурново їх не менше 8.000, а в Харитоненка та Кеніга майже по 50.000 робітників. Більшість копачів кацапи з сусідньої курської губернії, а місцями й Великороси з російських сіл, розсіяних між українським населенням. Москалі є найліпшими копачами. Їх нема ким замінити. На плянтаціях працює також багато жінок і дітей. — Сподівали ся зібрати по 120 берковців, а зібрали по 110. Копачі мають добрий заробіток. Деякі з конем заробляють по 8 руб. денно. Звичайно чотири—пять рублів на день.

Копання має скінчити ся з кінцем жовтня. Але для підготовання ґрунту під будучий засів буряків недостає робітників і волів купити нема де. Не можна ручити ся, що зореть ся цілу площу під буряки. В інших місцях України справа з буряками стоїть далеко гірше. „Новое Время“ доносить, що управа всеросійського Союзу власників цукроварень дістала досить смутні відомости про стан копання буряків і перевезення їх до цукроварень.

Бродинська цукроварня (Київщина) доносить, що копанне буряків ще не почало ся. Янушківська цукроварня (волинська губ.) доносить, що більшість плянтацій стоїть ще непорушена. Брацлавська цукроварня (Поділля) повідомляє, що цілком не має робітників і що підготовчої праці до продукції цукру ще не почато. Заліващанська цукроварня (на Поділлі) доносить, що копанне та перевезення буряків майже не відбуваєть ся. Ржавська цукроварня (Курщина) доносить, що нема робітників. Коровинська цукроварня (Волинь) повідомляє, що буряків майже не довозять, а копачів мало. Синявська цукроварня (Київщина) доносить: копанне та переведення буряків затримано, не можливо почати продукції. Пашківська цукроварня (Київщина) повідомляє, що коли не переведеть ся надзвичайних заходів, то в найкрацім випадку половина буряків лишиться ся невикопаною, а 9/10 неперебезеними. Стан копання та перевезення буряків розпучливий.

Але не діпше стоїть справа і з хлібом на Україні.

„Русское Слово“ доносить з Харкова: Тут відбуло ся засідання представників кредитових товариств, на якім обговорювали причини невистарчаючого дозову хліба.

Представники кооперативів заявили, що села свідомо задержують у себе хліб. Селяне говорять всюди, що повезуть хліб до міста лише тоді, коли устануть ся тверді ціни на потрібні для них предмети поживи й коли вже установлені тверді ціни на селі будуть дійсно додержувати ся.

Селяне зазначають, що напр. на цукор призначено тверді ціни, а вони мусять платити за нього втричі дорожше; такаса на нафту 8 коп., а селяне платять за неї 20 коп. В далеких селах твердих цін фактично нема, на них дивлять ся як на умовну річ, яка ні до чого не обовязує.

По селах лазить маса перекупщиків і пропонує по 2 р. 50 коп. за пуд пшениці, себто о 60 коп. вище такси, а ніхто їм не хоче продавати хліба й усі чекають підвищення твердих цін.

А тимчасом населення терпить голод.

„Русское Слово“ доносить з Харкова: „Відбула ся нарада представників організацій для опіки втікачів. Повідомлення представників організацій виявляють дуже тяжке положення втікачів у багатьох повітах Харківщини. Втікачі голодують і не мають ані одежи ані обуви. Те, що вони привезли з собою з дому, цілком подерло ся, а нового їм нічого не дали.

У вовчанській повіті повітову земську управу облягають маси голодних обідраних утікачів. Недавно до управи прийшов один з утікачів і заявив, що він вже кілька днів нічого не їв, а коли йому не дадуть їсти, так він тутже на дворі повісить ся.

Недавно приїздив у вовчанський повіт уповноважений у справах опіки втікачів на Харківщині — камергер Толстой. В управі його обступив натовп утікачів, домагаючи ся хліба.

Виявило ся, що спеціальна рада для опіки над утікачами в Петербурзі спізнала ся з ствердженням рахунку видатків на втікачів, післаного земствами до Петербурга. Не зважаючи на те, що сей рахунок складали по вказівкам спеціальної петербурзької ради, вона сильно скоротила сей рахунок.

Шукаючи інших грошевих джерел для запови помоги втікачам, харківське губернське земство затигнуло в касі дрібного кредиту позичку в сумі 300.000 рублів, але відмовило ся робити се надалі, не знаючи, чи спеціальна рада в Петербурзі поверне йому сі гроші.

І не тільки на хліб голод, але й недостає інших конче потрібних річей. „Русское Слово“ доносить з Сумів: У Сумах соляний голод, витрачено не лише звичайну сіль до ужитку, але й так звану сіль — „глодянку“.

На Україні не бракувало солі й тоді, коли її возили чумаки возами з Криму, а от тепер російське правительство й залізницями не може досить довести.

Дивне диво стало ся і в Києві, — в осередку українського цукроварства не можна докупити ся цукру.

Київська міська управа, що двічі відмовила ся завести карточки на цукор, признала нарешті, що завести їх необхідно.

Коли недостає їди, старають ся надолужити питтем, а тому, що горілку заборонено, доводить ся пити й денатурований спирт. Наслідки того бувають невеселі. „Кіевская Мысль“ перевела анкету в справі занедужань наслідком уживання денатурату. Завідуючий очною клінікою університету вказав на сильний зріст хоріб очей у тих, що пють денатурований спирт. Бували випадки цілковитої втрати зору. В більшости випадків уживанне денатурату викликає з початку хоробу очей, яка потім часто кінчить ся цілковитим осліпленням. Инколи денатурат ділає безпосередньо по уживанню, а инколи по трьох-чотирьох тижнях.

Серед сумних вістей з України здibuємо инколи й потішаючу, хоч та потіша ще не близько. Велика має бути сила господарського життя на Україні, коли його не може зламати й російська господарка.

Рух на вулицях Києва зріє у такій мірі, що практичні Американці хочуть частину його спровадити під землю. „Новое Время“ доносить: „Російсько-американська торговельна палата внесла до міської управи грандіозний проект збудування підземного трамваю в Києві на американський взірєць. При тім вона зазначає вигоди такого трамваю з огляду на топографічні властивости Києва, гадаючи, що се єдиний спосіб розвинути міську комунікацію. Група американських капіталістів береть ся здійснити сей проект. Питання трамваю перенесено на обговорення міської ради“.

Коли тілесної потрави російський уряд не може довести в міста України, то, що торкаєть ся духової, її ще й забороняє. Подорожуючи по Україні, кореспондент „Рфчи“ — Протопопов пише між иншим з Черкас: „У місті двічі засновували часопись і двічі вона гинула з недостатчі читачів серед 50.000 населення. Написавши сі рядки, годить ся пролити сльозу над зверхніми перешкодами. Вони є, розумієть ся, а особливо в сім такім багатім своєю природою південно-західнім краю, де в імя перебільшеної та невпинної боротьби з польщиною, а потім з українством систематично дупили всяку громадську самодіяльність“.

В Одесі поліція, уживаючи масових засобів боротьби проти спекулянтів, викрила великі збори сих „модерних експропріаторів“. „Новое Время“ доносить: „Одеська поліція оточила одну з найбільших каварень і почала трус та допит задержаних в ній осіб, проти яких було підозрінне щодо спекуляцій. Каварня була оточена протягом шістьох годин, а в ній задержано понад 600 люда. Більшість з них пущено на вільну стопу, а 75 заарештовано. В каварні найшли багато пірваних рахунків і листів“.

Вісти.

Х Святочний вечір у честь Тараса Шевченка дітвори української школи у Володимирі Волинськім відбув ся дня 30 падолиста с. р. в залі полевого кіна з такою програмою: I часть. 1. Гимни. 2. Катехизм української дитини — деклямов. діяльої. I кл. 3. Вправи вільноруч. Ученики IV кл. 4. Ю. Федькович. „Верховинець“. Хор. 5. Т. Шевченко. „Сирітський великдень“. Хор. 6. Б. і Л. Лепкий. „Журавлі“. Хор. 7. Вправи лентами. Учениці III і IV кл. 8. Ю. Шкрумеляк. „Січовий похід“. Деклямація. 9. Ів. Франко. „Єднаймось“. Хор. II часть. К. М. „Вінок на могилу Тараса Шевченка“. Сценічн. образок. Початок точно 5 год. ввечері. Президія Союзу визволення України одержала артистично виконане запрошення на вечір, але з причини задалекого віддалення не могла явити ся на вечері, а вислала 50 К на убогу дітвору володимирволинської української школи.

В Адміністрації Видань Союзу визв. Укр. Josefstädterstr. 79, д. в. 6 Wien VIII. можна набувати отсі книжки проф. М. Грушевського:

1. „Як жив укр. народ“ (дешева популярна історія України) — Ціна 50 сот.
2. Люстрована Історія України, ц. 650 К.
3. Про українську мову і українську школу, ц. 35 сот.
4. Die Geschichte der Ukraina. I. T., ц. 6 К.
5. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung; ц. 50 сот.

Зміст: * * *. — Професор Михайло Грушевський. — Вол. Дорошенко. Історія України проф. М. Грушевського. — В. Д. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. — В. Д. Українське Наукове Товариство в Києві. — М. Кордуба. Грушевський про „нашу політику“. — Михайло Грушевський. Український мемонт. — Українські часописи про ювидей проф. М. Грушевського. — В. Т. Політичний огляд — І. Н. Огляд воєнних подій. — По російській Україні. — Вісти.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгавсена у Відні.